

613151

*Kazinczy Ferencnének,
gróf Török Zsófiának
férjére vonatkozó
eddig kiadatlan levelei.*

(Függelékül néhány egykorú levél.)

Sajtó alá rendezte, bevezetéssel ellátta:

Dr. BICZÓ FERENC.

*K ü l ö n l e n y o m a t
a Kaposvári Egyesületi Leánygimnázium 1931–32-ik évi
Értesítőjéből.*

SZABÓ LIPÓT KÖNYVNYOMDÁJA, KAPOSVÁR.

K

e

a

s z

*Kazinczy Ferencnének,
gróf Török Zsófiának
férjére vonatkozó
eddig kiadatlan levelei.*

(Függelékül néhány egykorú levél.)

Sajtó alá rendezte, bevezetéssel ellátta:

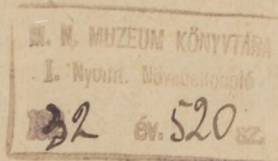
Dr. BICZÓ FERENC.

*K ü l ö n l e n y o m a t
a Kaposvári Egyesületi Leánygimnázium 1931–32-ik évi
Értesítőjéből.*

SZABÓ LIPÓT KÖNYVNYOMDÁJA, KAPOSVÁR.

613.151

emlék
volta
Gyen
jó ör
telme
sőbb
beszé
emlék
nemz
mara
gatta
által
level
vagy
Kazi
dr.
siete
oly
adot
mun
ban
hog
irod
hog
érte
dr.
ném
a n
bet
a n
úrn

Kazinczy Ferencnének, gróf Török Zsófiának férjére vonatkozó eddig kiadatlan levelei.

(Függelékül néhány egykorú levél.)

Sajtó alá rendezte, bevezetéssel ellátta:

DR. BICZÓ FERENC.

Néhány régi levelet olvashat itt a tanulóifjúság, amelyet a boldog-
emlékezetű *dr. Bitai Dezső* levelesládájában találtam. Még kecskésdi diák
voltam, amikor *dr. Bitai Dezső* nyug. egyetemi tanárral megismerkedtem:
Gyenesi szőlője mellett nem egyszer sétáltam el mint kis diák és az áldott
jó öreg többször megállított. Mindig volt egy-egy kérdése a latin nyelv rej-
telmeiből és egy-egy almája, körtéje a jól megfelelt kérdés jutalmául. Ké-
sőbb hosszasan is elbeszélgetett velem s ilyen alkalmakkor nem egyszer
beszélte ragyogó szemmel a letűnt időről. Ő még 1832-ben született s eleven
emlékeket őrzött ifjúsága emlékeiről, irodalmi munkáiról. Én, a millenniumi
nemzedék tagja, meghatódott áhítattal hallgattam a Kazinczy-korabeli, itt
maradt öreg úr lelkes szavait. Ünnepe volt számomra, ha régi leveleit muto-
gatta és magyarázta: már akkor felmerült lelkemben az a vágy, hogy az
általa őrzött leveleket az érdeklődőkkel megismertessem. Halála után a
levelek egyrésze rendelkezésemre állott és most én teljesíthetem diákkori
vágyamat, a nyilvánosság elé bocsáthatom az áldott, szent öreg, — hogy
Kazinczy korabeli nyelven szóljak — hagyományait. Hála adassék ezért
dr. Biró Lajos igazgató úrnak, aki ösztönös kultúrérzékével segítségemre
sietett. Ő volt az, aki a levelek kiadására buzdított és a leányifjúság számára
oly fontos asszonyi dokumentumok részére az idején értesítőnkben helyet
adott. Az iskolánk nemes tradíciókat követve, részt akar venni abban a
munkában, amely *Vajthó László* kezdeményezésére az ország több iskolájá-
ban most szorgoskodik. A középiskolák töltik be napjainkban azt a hivatást,
hogy régi íróink érdemes alkotásait napfényre hozzák. Az iskolánk a magyar
irodalmi múlt megbecsülésére példát ad és nem kis áldozattal lehetővé teszi,
hogy a leányifjúság örök ideálja, Török Zsófia grófné is megszólaljon az
értesítő komoly lapjain. De nemcsak a kiadás lehetőségeért kell hálát adnom
dr. Biró Lajos igazgató úrnak, hanem azért is, hogy Török Zsófia grófnő
németnyelvű kézírásos leveleit az ő biztos, alapos filológiai tudásával (átteve
a mai német írásmódba) kiadásra előkészítette. Fáradhatatlan türelemmel
betűzgette Török Zsófia gót írását s végül is, íme itt vannak nyomtatásban
a régies betűk. Köszönöm, meglehetősen hála még egyszer *dr. Biró Lajos* igazgató
úrnak, aki nélkül ez a kis gyűjtemény nem jelenhetett volna meg.

Az alább közölt levelek a múlt század harmincas éveiből valók, tehát körülbelül 100 évesek. Bizony megsárgult már a papírjuk, a ludtollal írt betűik elmosódtak s a kéz, amely a leveleket írta, rég elporladt. Száz év! Hogy irodalomtörténeti emlékeket idézzek fel a levelek keletkezési idejéből, ekkor a magyar költészet aranymiséis papja, Virág Benedek még sétálgatott a budai partokon, Széphalomról még Kazinczy Ferenc irányította a magyarság szellemi törekvéseit, Széchenyi pedig ezidőtájt mondta ki jóságait, s a magyar költészet templomában Vörösmarty ünnepélyes orgonája zengett. Másrészről pedig már lovagolt nádparipán, fűzfásipot fújva a kiskőrösi korcsmáros gyerek, Szalontán pedig már iskolában járt az egyszerű földművesek fia, Komáromban már egy kis kékszemű gyermek hallgatta édesanyja meséit.

Valami varázslatos erejük van a régi leveleknek: kiragadnak a XX. század börtönéből, az idő korlátai lehullnak, minket pedig régi korok örömeinek, bánatainak osztályosaivá tesznek. Kis tanulószobánkban, ha lapozgatjuk a régi korok embereinek leveleit, egy szokatlan érzés lesz urrá rajtunk: úgy érezzük, vagy talán csak sejtjük, hogy nincs ködbevesző múlt, tölem elrabolt idő; a múlt az én lelkemig elérő, meghosszabbított örök jelenidő, Praesens imperfectum. Igenis az eszmék birodalmában, a szellemi világban nincs elmulás, nincs múlt, míg én a fantáziámmal jelenné varázsolhatom a lefolyt időket. Fascista temetések alkalmával a szónok az elhunyt bajtárs nevét szólítja, mire a gyászoló tömeg egy harsány kiáltással felel: jelen. Az alább közölt régi levelek is azt bizonyítják elhunyt nagyjainkról, Kazinczyról, hűséges feleségéről, Török Zsófiáról, Kisfaludy Károlyról, Guzmics Izidorrról: jelen. Élnek ők, míg rájuk emlékezünk.

Olyan különös érzés is azt olvasni, hogy a napokban — igen, 1831. augusztus havában — hűnyta le szemét a nagy reformátor, Kazinczy Ferenc: szemünk előtt pereg le haláltusa feleségének, Török Zsófiának levele nyomán. Ismerősei leszünk az elárvult családnak és a martirasszony a mi résztvevő aggodalmaink közepette vívja meg bús küzdelmét férje emlékéért, gyermekei jövőjéért. Kortársai leszünk a meginduló reformmozgalomnak, átéljük a nagy harcot „a magyar nyelv ügyében“ s magunk is jelen vagyunk az 1830-iki országgyűlésen. Könnyeket hullatunk szegény Kisfaludy Károly sírjára, igen, hisz a napokban — 1830-ik év nov. havában — ásták el a pesti temetőbe. (Oszterhueber Móricz levelei.) Az irodalomtörténelemből ismert „Izé-per“ intim titkait közvetlen forrásból tudjuk meg gróf Dessewffy József leveleiből s egyúttal a nemes gróf irodalmi észrevételei, gondjai, friss közvetlenségükkel megkapnak. Még a pesti triász egyik lelkes tagjától, Szemere Páltól olvashatunk egy különös levelet, amely a nyelvújítók mesterkelt stílusára érdekes példa. De a keresett szavak fakó tintáján keresztül egy igen izgalmas harc friss emléke köti le figyelmünket, amely harcot Szemere Pál Bajza József ellen folytatott.

Az alább közölt levelek értéke abban áll, hogy a 100 év előtti magyarság gondolatvilágába vezetnek el. A történelem, az irodalomtörténet adathalmaza megelevenedik előttünk s nem a 100 év hideg távolából látjuk a kor hőseit, hanem velünk együtt élnek. Igaz, hogy ilyen régi, elavult írásokat nem mindenkinek öröm olvasni, pedig az igazi, mélyebb műveltségnek az a jele, hogy meg tudjunk szeretni régi írók műveit is. Helyesen mondja France Anatole, hogy csak olyan könyvet érdemes többször is elolvasni, amelyet már legalább 100 éve írtak: valóban a régi írások olyan réteget mozdítanak meg bennünk, amelyet egy mai regény olvasása mozdulatlan hagy.

Vajha az olvasó is ilyen felfrissült, a jelenért kárpótló, vigasztaló érzelmekkel forgatná a rég szétporladt kezek írását. *)

Török Zsófia levelei Guzmics Izidorhoz.

Egy becsületes magyar család történetét fogjuk itt röviden áttekinteni. Török Zsófia leveleivel kapcsolatban. A családfő Kazinczy Ferenc, a legszeretőbb atya, aki Arany János családi körére emlékeztető meghitt komolysággal tölti be családapai tisztét. A családanya pedig maga a levélíró Török Zsófia grófnő, aki a legmartirabb asszonyi sorsot kapta örökségül. A család tagjai nyolc fiú és leány — egy közülök korán elhunyt — akik vidámságukkal, kacajukkal sok örömet szerzenek szüleiknek. 27 évig él a családfő s szűkös anyagi viszonyai mellett is áldozatos lélekkel viseli gondját nagyszámú családjának. De a rettenetes augusztusi napon (1831. aug. 23.) a családfő örök álmra hűnyja le szemét s akkor a magára maradt özvegy veszi vállaira családjának gondjait. Arról a küzdelemről, amelyet Kazinczyné folytatott gyermekei kenyeréért, jövőjéért, meghatározó bizonyosságot adnak az alábbi levelek. De talán nem lesz felesleges, — hogy a Kazinczy családról egységes képet kapjunk — ha röviden ismertetjük a két nemes lélek egymásratalálását és a boldog eljegyzéstől kezdve leszünk tanui a Kazinczy-család örömeinek, bánatainak.

Kazinczy Ferenc 1801. június 28-án szabadult ki a börtönből, ahol 2387 napig szenvedett. Kiszabadulása után a 42 éves férfiú elhatározta, hogy családi otthont terem magának. Akiket a család neki szánt, azok nem tetszettek neki, azonban értesült, hogy gróf Török Zsófiának, egykori főnöke leányának négy év óta tartó mátkasága egy menekült francia gróffal felbomlott. Látogatást tett az előtte oly kedves családnál az abaujmegyei Kázmérban 1704. augusztus 24-én. Ott a régi családias szeretettel fogadták és „Sophie” testvéri bizalommal elpanaszolta neki csalódását. Kazinczy erre nyilatkozott. Feltárta a leány előtt családi és vagyoni helyzetét s megkérdezte tőle: hajandó-e sorsát az övéhez kötni. A meglepett Sophie elhagyta a szobát s Kazinczy már tapintatlansággal vádolta önmagát, amikor újra nyílt az ajtó s a visszatérő Zsófia ezzel a kérdéssel fordult hozzá németül: „Aztán Ferenc, hol fogunk lakni?” A kérdésben megvolt az igen. Az apa is boldogan beleegyezését adta, ha Kazinczy anyja is beleegyezik. Érsemlyénbe visszatérve, anyja eleinte kételkedve fogadta a hírt, de mikor Kazinczy a jegygyűrűt is mutatta, ellágyulva szólt: „Hiszen én mindig szerettem Zsófit.” Ezer forintot adott fiának a legszükségesebb beszerzésekre, háztartásához és gazdálkodásához.

„Lajos napja volt és így augusztus 25-e. Ez másnak semmi: de nekem nem semmi. Maradjon tiszteletben ez a nap. Maradjon a jóknak emlékeztében.” Így ír 8 év múlva Sztrókay Antalnak Kazinczy a kötés napjáról, amelyet egyébként egy szonettel is megünnepeelt.

Kazinczy „szokatlanul kifinomult érzelmekultúrájával” (Horváth János) élte át az eljegyzés-nyújtotta rendkívüli hangulatot. „Ily szcénákat az istenek csak egyszer adnak az életnek” — írja Pályám emlékeztében.

Rövid mátkaság után Kazinczy 1804. november 11-én déli 12 órakor lépett a kázméri templom oltára elé Zsófia grófnővel s a helység papja megáldotta frigyüket. Házaseletük a legösszhangosabb volt: férj és nő egész

*) Nem mulaszthatom el itt az alkalmat, hogy köszönetemet ne fejezzem ki Zoltány Irén bakonybéli apát úrnak, Négyesy László és Császár Elemér egyetemi tanár úrnak, akik értékes felvilágosításaikkal nagy segítségemre voltak.

életükön át a leggyöngédebb szerellemmel vették körül egymást és kölcsönösen tisztelték egymás eszményi gondolkodását. Kazinczy nemes idealizmusának a feleség nem lankasztója, hanem sugallója volt s a fennkölt lelkű nő odaadó szeretete az élet minden megpróbáltatása közt mindig enyhületet és új erőt adott szívének. Frigyüket nemsokára gyermekekkel áldotta meg a gondviselés, akikben örömeiket lelték és boldogságuk megsokszorozódott. *) (Négyesy László után.)

Negyvenhétéves korában Kazinczy végre családi tűzhelyet alapított és Széphalmon rendezkedett be. A kemény megpróbáltatások után a családi boldogság verőfénye mosolygott reá neje szeretetében s szaporodó kicsinyeinek kedvtelésében. Nemesak ő, hanem mindazok akik valaha Széphalmon megfordultak, dicsérték Kazinczyné jóságát, aki a körülöttük lakó szegényeknek is valódi őrangyala volt. A gazdaságra is inkább ő fordított gondot, mint férje.

Értett a gyógyításhoz is, az ehhez való készséget apjától örökölte s a környék szegényeit is ellátta orvossággal és jótanácsokkal. Valódi nemes és megható eszménység aranyozta be a család életét. „Ha boldogságot akar látni Nagyságod a földön — írja Kazinczy gróf Gyulai Ferencének — azt minden bántások mellett is az én házamban fogja fellelni. Minden bántások mellett is, mondom, mert azokban én is szenvedek. De azt szenvedni könnyű annak, aki ily boldog, mint én vagyok.“

„Áldjuk az Istent — mondja Kis Jánosnak írott soraiiban — akiknek ily életet boldogító asszonyok jutottak.“ Igaznak találja, amit Lessing mond, hogy a természet az asszonyt akarta remekévé alkotni. (Váczy János után.)

1804-től kezdve egész 1831-ig boldogan élt a Kazinczy-család, ha szűkös körülmények között is. A huszonhét év sok tiszta öröme, boldogsága fűződik Zsófia grófnő nevéhez, aki valóban megosztotta férjével az élet gondját. Kazinczy halálakor öntudatos kézzel vette kezébe nagyszámú családja sorsának irányítását és ennek az özvegyi sorban folytatott küzdelemnek megható bizonyítékát adja leveleiben. Török Zsófia németül írta leveleit.

Feltűnő, hogy a nagy nyelvújító felesége németül ír, de ezt megmagyarázza az a körülmény, hogy anyja Rogendorff grófnő volt és ő egy bécsi apácaintézetben nevelkedett. Levele egyikében Török Zsófia is tesz erre célzást, ahol ezt írja: „Becses levelére németül bátorkodom válaszolni. Ifjúságom éveit külföldön töltöttem és mikor én Kazinczy hitvese lettem, nagy örömet szerzett neki, ha én hibásan írtam vagy beszéltem. Ő szívesen mosolygott azon, hogy felesége ügyetlen, ahelyett, hogy tanított volna.“

A levelek Guzmics Izidorhoz szólnak, akit Kazinczyhoz a legmelegebb barátság szálai fűztek. Barátságukat még meghittebbé tette Kazinczy Pannónhalmi útja, amely alkalommal boldog napokat töltött együtt a két nemeslelkű barát. Kilenc évig tartó barátságuknak csak a halál vethetett véget, amennyiben Kazinczy utolsó levele Guzmics Izidorhoz halála előtt egy héttel kelt. Feleségének és gyermekeinek jövőjéért aggódó Kazinczy Guzmicsban látta azt a férfiút, aki elárvult családjának támasza, segítsége lesz. „Kérlek téged nemeslelkű férfiú, kedves barátom — írja Guzmicsnak (1824. aug. 27-én) — hogy minden léptemmel inkább komorodó életnek engedd meg azon örömet, vigasztalást, enyhületet, hogy téged még utolsó lehelletemmel is barátomnak s holtom után emlékezetem, nőm s gyermekim barátjának

*) Házasságukból 8 gyermek született, azonban az elsőszülött Ifigénia korán meghalt: és pedig Eugenia (1807), Thália (1809), aki a bérnálaskor Guzmics Izidor iránti tiszteletből Izidora nevet kapta, Emil (1811), Antal (1813), Iphigenia (1817), Bálint (1818) Lajos (1820).

hihessel
nyörű t

nemes
Zsófia
vesz, az
özvegy
ládjána
család

özvegy
Mikes F
érzelem
Eugenia
már el
kelt Ka
„Mély
23. dik
betegsé
az áldo
életébe

nagy r
nek ut
meg so
már. 2
leányá
„Zsenk
az aug
zokogá
szenve
kereste
mellé
bánato
tettem
tett en
Amen.

fiatal
között
tatások

testét.

kelt, a
érdeke
Szeme
bizalm
kiadás

odaad
ban n

hihesselek. Sok okoknál fogva szeretlek én téged: szívedért, fejedért s gyönyörű tolladért s kit ezekért szeretünk, nem lehet örökké nem szeretnünk.”

Guzmics Izidor szívének minden őszinteségével, lelkének minden nemes akaratával meg is felelt Kazinczy óhajának, reményének, amint Török Zsófia levelei ezt bizonyítják. A Kazinczy-család minden bánatában részt vesz, az árvák élete sorát figyelemmel kíséri és lehetőség szerint a szegény özvegy segítségére van. Török Zsófia tejes bizalommal tárja fel előtte családjának helyzetét s így a levelek alapján bepillantást nyerhetünk a Kazinczy-család életébe a családfő halála után.

Az első levél irodalomtörténeti érdekességű, amelyben a bánatos özvegy férje halálát zokogó sorokban panaszolja el. Mintha a hűséges diák, Mikes Kelemen levelét olvasnók, urának, Rákóczi Ferencnek haláláról, olyan érzelem vesz erőt rajtunk. Eddig Kazinczy utolsó perceit csak leányának, Eugeniának feljegyzéséből ismertük, amellyel Kazinczy utolsó megírt, de már el nem küldött levelét kísérte. Mocsáry Antalhoz írt, 1831. aug. 20-án kelt Kazinczy utolsó leveléhez ezt a megjegyzést fűzte Kazinczy Eugenia: „Mély bánattal kell jelent(en)em a szegény atyám halálát, mely augusztus 23. dikán nekünk nagy szomorúságunkra történt, a rettenetes kolera-betegségbe esett 21. dikén s harmadnap mulva elhagyott bennünket örökre, az áldott: pecsételetlenül találtuk ezt a levelet, ez volt az utolsó, melyet írt életébe...”

Most módunkban van Török Zsófia bánatos soraiból is megismerni a nagy reformátor utolsó napjait. Megható ez a levél. A hűséges feleség férjének utolsó mozdulatait, szavait az együtt-szenvedés fájdalomával örököltette meg soraiban. 21-én Kazinczy rosszul lett, elájult, beszélni sem igen tudott már. 22-én fájdalmában szívettépően jajgat és utolsó sóhajaival legkedvesebb leányát, Zsenit hívja, akinek az atyai szeretet a komoly Eugenia helyett „Zsenka”, „Dencsi”, beceneveket adta. Keserű nap volt a Kazinczy-családban az augusztus 22-ike: a széphalmi ház csendjét csak a családfő el-elfuldokló zokogása verte fel: Jaj, jaj, kedves gyermekeim, Tik nem tudjátok, mit szenvedek. 23-án már elvesztette eszméletét és kedves barátját, Szemerét kereste: „Szemere, itt vagy?” Utolsó perceiben felesége a haldokló ágya mellé ült és „Sophie” sóhajjal kiadta nemes lelkét a legszeretőbb férj. A bánatos özvegy Isten akaratában megnyugodva írja Guzmicsnak: „Elvesztettem életem büszkeségét. Nem panaszlok, a jó Isten így rendelte, próbára tett engem, elvette, ami nekem legkedvesebb volt, legyen meg az akarata. Amen.”

Az asszonyi írások közül legmeghatóbb ez a levél, amelyet minden fiatal leánynak ismernie kellene. A leghűségesebb hitvesek ragyogó példái között is első helyet érdemel a grófi kisasszonysorból komor megpróbáltatások közé sodort Török Sophie.

Az özvegy kertjükbe szomorú füzek alá temettette drága férjének testét. (I. levél.)

A II. levélben, amely Kazinczy halála után körülbelül három hónapra kelt, az özvegy már megkezdí energikus munkáját férje műveinek kiadása érdekében. Feltétlen bizalommal van Guzmics Izidor, Dessewffy József gróf, Szemere Pál és Bártfay László iránt, de a sorokból kiérezhető a bizalmatlanság Kazinczy méltatlan barátai iránt, akik a Kazinczy műveinek kiadási jogát maguknak akarják megszerezni. (II. levél.)

A III. levél Török Zsófia szerelmes, hűséges szívének bizonyítéka. Az odaadó hitvesi szeretet túl minden ifjúi ömlengéseken, ünnepélyes szavakban nyilatkozik meg. Méltó párja Török Zsófia levelének Kazinczynak mellé-

kelt aggódó írása: így ez a levél a férj és feleség egymáshoz ragaszkodó lelkét mutatja meg. Az egymásmellé rendelt hitestársak komoly gondolatokkal adnak egymásnak számot összetartozandóságukról. Szerelem és halál oly rokon ebben a levélben, mint Petőfi Szeptember végén c. borongó költeményében, de nincs benne szó eldobott özvegyi fátyolról, csak soha el nem muló szeretetről. A sorokat nem is máramarosi havasok fagyos közelsége, a közelítő tél rémképei ihlették, hanem Széphalomban újra zsendülő tavasz csodálatos megújulása. A legszebb magyar költemények hangulati háttérét, élménykomplexumát olvashatjuk ezen levél soraiból, amelynek nyugodt hite azt hirdeti, hogy erősebb a szeretet, mint a halál.

„Megvallom, hogy Kazinczy volt az én földi boldogságom, büszkeségem, az ő szép gyengéd lelkét senki sem ismerhette oly mélységesen, mint én“, — ily gondolattal kezdődik ezen asszonyi írás. „Sajnos, szegények voltunk, de határtalan gazdagok saját magunkban.“ — Ebbe az önérzetes vallomásba belefonódik Kazinczy rajongó szava. Lemásolja Kazinczy levelét a pannonhalmi jötevője számára, hogy ő is tudja meg, mennyire kell őriznie túlélő hitvesnek az előbb elköltözöttnek árnyát. Ha van is ebben a levélpárban egy kis szentimentalizmus — ami nem is csoda, hisz az érzékeny lelkek korában íródott, — de minden szentimentalizmuson túl két egymásra talált embernek örök szövetségét hirdeti a leghűségesebb férji és a leghűségesebb hitvesi tollal írt levél. Kazinczy így vall az ő szerelméről: Mily üres nélkülöd ez a világ. Te vagy az én életem fénye. Mi lenne belőlem, ha én elvesztenélek téged. Ha előbb halok el, Sophiem, akkor a szellemem örökre körötted fog lebegni. Ha te is meghalsz, én érte fogok jönni. Nyugodtabban pihenek síromban, ha te engemet meg fogsz síratni. A könnyed lesz az én büszkeségem és éppen úgy a tied is. Mintha Petőfi szenvedélyes sorait olvasnók Szendrey Júliához... a válasz is méltó Kazinczy levelére. „Látja, kedves lelki atyám, mily hálátlan lennék, ha ezt a férjet nem síratnám meg. Folynak is a könnyeim hetek óta s könnyeimet az ő emlékének szentelem. Vele elhagyott minden örömem, minden üres és sívár köröttem.“

Íme a III. levél rövid gondolatmenete. Kazinczy halálát sirató levél után az örök hűséget hirdető tanúbizonyság. Török Zsófiát szépséges lelkének egyszerű vallomása a férje behantolt sírja mellett a nagy magyar-asszonyok ragyogó sorába emeli, ahonnan örökre hirdeti a sírig tartó és azon túl is élő szerelmet. (III. levél.)

A IV. levél jóformán csak egy kérdéssel foglalkozik, Kazinczy műveinek kiadásával. Ugyanis Dessewffy indítványára az Akadémia elhatározta Kazinczy munkáinak kiadását, hogy irodalmi hagyatéka a nemzet kezébe jusson s a tiszteletdíj (ívenként négy arany) az özvegy és az árvák helyzetén könnyítsen. Török Zsófia grófnő a leghatározottabban tiltakozik az ellen, hogy a kiadás munkájában Bajza is részt vegyen (— Bajza nem érdemli meg ezt a tisztelet, „nur Bajza nicht“) és mégis mikor az Akadémia a kiadást Kazinczy Ferenc eredeti munkái címmel megindította, Toldy Ferenc mellett (az özvegy még Schedel-nek nevezi) Bajza is tevékenykedett a kiadásban. Szomorúan érdekes adata a levélnek, hogy Emil mint katona az apa életében olyan tragikus állomásokat jelentő városokba vezényeltetett. (Olmütz, Brünn).

Az ötödik levél Izidora leányára vonatkozó panasz után mélabús visszaemlékezés Kazinczyval töltött évekre. A magányos özvegy egyetlen öröme,

ha
leve
vinn
gonz
tem
gatta
és ti
fenn

gyul
kacs
kötn
vissz
bálv
érte.
tás
vala
tam
gond
biblia
gaszt
sitem
Még
az e
Bizon
van
gróf
veltje
mara

Törö
az a
örna
szaba
noki
hadit
Kraj

ték:
csak
volna
férje
grófi
Törö
törté
tos k
Kazi
iroda
életé
Zsófi
mény
a sz

ha férje emlékénel időzhetik. Érzi már halála közeledtét, s örömmel írja levelében: „Ő vár engem.“ Sírjába Kazinczy egyik levelét akarja magával vinni, hogy a halál után vele együtt legyen porrá. Hitvesi komolysággal gondol vissza a múltra: „Mily szívesen osztottam meg én gondjait, töröltem le könnyeit, örömmel mondtam le a földi élet örömeiről, kiméltel hallgattam, ha valami hiányzott. Minden örömet benne találtam.“ Önérzetes és tiszta sorok, amelyek nemes egyszerűséggel világítják meg Török Zsófia fennkölt lelkét. (V. levél.)

A hatodik levelét már alig tudja megírni a bánatos özvegy: mellhártyagyulladás ágyba döntötte és nagy lelkierővel ágyban írja meg levelét. Makacs Thalia leánya az anya akarata ellenére méltatlan házasságot akar kötni és ezt az alkalmat megragadja a komoly anya, hogy újra és újra visszatérjen legkedvesebb gondolatához, Kazinczyhoz. „Kazinczy volt az én bálványom. Megérdemelte áldozatomat, amelyet én szívesen hoztam meg érte. Én is ember vagyok, gyakran már azt hittem, elmerülök: de egy pillantás az égre. Bátorságra kaptam megint és hordtam minden terhet, mint valami édes terhet, mert én a Ferenc terhét hordoztam, kiméltam őt, hallgattam a nyomorról, hogy nyugalma ne zavarjam az íróasztala mellett.“ Egy gondokkal küszködő magyar író hitvesének méltóságos asszonyi sorsát ily bibliai szavakkal dicsőíti a fehérhomlokú grófnő. Gyermekének jövője aggasztja az özveget. „Jaj a gyermekeimnek, ha én meghalok, míg nem teljesítem azokat a kötelességeket, amelyeket a nemeslelkű férjem hátrahagyott.“ Még boldogan említi, hogy férjének emlékköve már kész, ahonnan száll imája az egek urához. Az utolsó levél gyermekének sorsát is megismerteti. Bizonyos megnyugvással olvashatjuk, hogy az árvák jövője eléggé biztosítva van. Emil már katona, Antal szintén katonai pályára készül, Bálintot Vay gróf nevelteti, Lajos pedig szépen fejlődik. A leányok közül Kazinczy kedveltje, Eugenia, aki apját betegségében feláldozóan ápolta, édesanyja mellett maradt: az anya boldog örömmel írja róla: „valóságos földi angyal.“

Ezzel a megható és az anyai szeretettől sugallt sorokkal vége van Török Zsófia grófnő leveleinek. Valóban a grófnő megtette anyai kötelességét: az apátlan gyermekeket felnevelte. Emil, mint császári és királyi huszárnagy vonult nyugalomba (1890.); Bálint, mint főhadnagy részt vett a szabadságharcban; Lajos (meghalt 1849.) a negyvennyolcas időkben tábornoki rangra emelkedett s vértanúja lön a nemzeti harcnak, mert az osztrák haditörvényszék Aradon főbelövette. Genie, az atya különös kedvence pedig Krajnik Imréné lett és 95 éves korában halt meg.

Kazinczy Ferencet eddigelé a leghívatottabb magyar tollak ünnepe: legkiválóbb esztétikusaink méltatták az ő nagycélú pályáját. Eddigelé csak egy ajak maradt zárva: egy ajak, amely igazabb jogosultsággal hirdette volna Kazinczy életének értékét. Most a hitvesi ajak is szót kért magának férje méltatásában. Hiányos volna Kazinczyról ismeretünk, ha Török Zsófia grófnő levelei nem világítanák meg nekünk a mindennapok hőjét, az embert. Török Zsófia grófnőnek szép és tisztas hely jut ezért a magyar irodalomtörténetben: a magyar írók hitveseinek áldott sorában pedig övé a bánatos könnyű férje halála miatt, de övé a vigasztaló kéz is az árvák számára. Kazinczy mellett töltött 27 év az ő nemes lelkének dicsősége: ha Kazinczy irodalmi működéséből az ő egyéniségére nem is esik fény, mégis Kazinczy életének irányítása az ő kezében volt. Az irodalomtörténet hallgat Török Zsófiáról. Pedig ő irodalmunknak olyan szépsége, mint a legkiválóbb költeményeink hosszú sora. A legnagyobb költői értéket jelenti irodalmunkban: a szép jellemet. Azon széplelkű nagyasszonyok sorából való, akik — hogy

Byron szép szavát használjuk — nem azért születtek, hogy könnyezzenek, hanem, hogy a könnyeket letöröljék. Legyen ezért áldott az emlékezete. *)

I. levél.

Hochwürdiger Verehrender Herr!

Ich bin dreist in deutscher Sprache Ihren schätzbaren Briefe zu beantworten; ich bin durch meinen unvergässlichen *Kazinczy* so schüchteren gemacht worden, dass ich mich sollte wagen in der mir so lieben Muttersprache zu schreiben. Meine Jugendjahre brachte ich im Auslande zu, und als ich K.-s Freundin wurde, so hatte er die grösste Freude, wenn ich fehlerhaft schrieb oder sprach. Er lachte gerne, dass seine Frau ungeschickt sei, statt mich zu unterrichten. So fand er es gut, dass sein Weib schwach sei in der Sprache, die er so genau kannte. Dieses gehörte zu seinen Eigenheiten.

Nun empfangen Euer Hochwürdiger meinen innigsten Dank für die heilige Freundschaft, die Sie für *Kazinczy* hatten, für diejenigen Gnaden, die Sie mir und seinen 7 Waisen schenken wollen. Mein innigster Wunsch ist Gottes Segen! Lange kannte ich Sie als das Ideal meines K.-s. Jeder Ihrer Briefe erschütterte mein Inneres, denn ich sah zwischen beiden eine himmlische Harmonie der reinsten Liebe und Achtung: die Reise zu Euer Hochwürdigen war sein letzter sehnlichster Wunsch; die Beschreibung einzig-rührend! So schön, als es geschrieben, ebenso viel Wehmuth sah ich in das erste Blatt! Wie melancholisch sein bittender Segen von mir! Ich fürchtete meine Ahndung ihn zu verlieren, und wie früh traf es ein! Auch wich meine Wehmuth seit dieser Zeit nie von mir!

Ohne Euer Hochwürdigen Willen zu vernehmen, suchte ich alle Ihre Briefe, und wolte sie durch *Szemere* übersenden. *Sallust* und die *Siebenbürger Briefe* müssen bei ihm oder *Bárfay* sein. Ich traf schon alle Anstalten, dass Euer Hochwürdigen alles erhalten nach Wunsch. — Was aber sein Leben anbetrifft, so glaube ich, dass bei den Breifen von Erdély sein Leben von der Geburt bis zu der Gefangenschaft beigeschlossen sein muss. Finde ich es aber hier, so werde ich so frei sein mit den Briefen Euer Hochwürdigen wohl verwahrt über zu senden. Herr v. *Bárfay* schrieb mir, dass mein *Kazinczy* ihm die Beschreibung seiner Leiden anvertraute mit der Bitte, nach seinem Tode mir es überzugeben und es ja izt **) nicht drucken zu lassen.

Was das Geld anbetrifft für die verkauften Bücher, danke ich höflichst und ich finde in der That keinen kürzeren Weg als bei N. I. *Tamási Joseph*, Herrn Rector, welcher gewiss die Gefälligkeit haben wird mich auszuzahlen. Ich bin so frei Euer Hochwürdigen mitzuteilen das Scheiden meines lieben Unvergesslichen:

9 Wochen wahr er frisch gesund zwischen uns, schien der Cholera nicht zu fürchten, tändelte oft darüber; Profesor *Kézy* starb zu Patak, da-

*) Török Zsófia férjét 11 évvel élte túl. Idősb Kazinczy Béla írja: „Amidőn 1841-ik év vége felé egyik rokonához, báró Szepessy Anna kisasszonyhoz Nagyváradra mene, ott egy hosszabb betegség lepte meg, melynek következtében 1842. év február 14-én elhunyt. Hült tetemei Széphalomra vitettek és ott lettek felejtethellen férje mellé örök nyugalomra helyezve. Közös sírjuk fedőkövének felirata: Kazinczy Ferenc, született 1759. október 27-én. Meghalt 1831. augusztus 23-án. És neje gróf Török Zsófia született 1780. február 19-én. Meghalt 1842. február 14-én. (Négyesy László szíves közlése.)

**) jetzt.

rüber
nie; al
beide a
so vie
zu spr
vor sic
weil ic
trübsin
Aug. s
schrieb
ren, no
wurde
den lie
schmer
ungen
stets il
ves gy
warf a
Zeit, g
terliche
Erbarm
noch,
legte m
mekein
lange o
in mei
diese L
der Kr
seinen
Platze
noch a
Ihnen
den be
lich, s
Freude
prüfte
Wille
erhalte
zu the
gen te
men u
— Als
Garten
Blume

közti in
szerint

rüber wurde er untröstlich. Seit diesem schien er übler auszusehen, klagte nie; als die Cholera im Dorfe kam, sprach ich ihm*) an, dass wenn wir beide angefallen würden, was dan von unseren Kindern werden würde, weil so viele Lasten auf uns liegen. Es wäre doch gut mit seiner lieben Tochter zu sprechen, die manche Geheimnisse wissen sollte. Der gute Mann sah vor sich, sprach keine Silbe und sah seine Blumen an. Ich sagte nun nichts, weil ich fürchtete ihm Argwonne zu geben. Nun wurde er verschlossen, trübsinnig und sein mithlender**) Geist hörte auf ewig auf. Den 20-ten Aug. schien er noch gespannter zu sein, sprach nichts, — den ganzen Tag schrieb (er) ohne auf zu hören, Versen,***) ich hatte kein Muth ihn zu stören, noch zu zerstreuen. — Ich sah, dass er ungestört sein wolle. Den 21-ten wurde er übel früh und der kalte Brand eilte,****) 3 Omachten schwächten den lieben so, dass er kaum seine Stimme mehr hatte. Ich fragte, was ihm schmerzte; nichts, nur Schwäche und grosse Hitze. Den 22-ten, da litt er ungemein und jammerte: ach *Zeny*, seine liebe Tochter, die sammt meiner stets ihn rieben, bedienten; Ach *Zeny*, édes *Zenim*, *Kedves Leányom*, *Kedves gyermekeim*, Jaj, Jaj, ach *Zenim*, so ... †) Seine Unruhe war einzig, warf alles von sich, dann folgte er wieder, deckte sich, aber vir††) kurze Zeit, gleich entblöste er sich wieder. Ich bat ihn, mahnte ihn an seine väterlichen Pflichten (*jól tudom én, de tik nem tudjátok*, mit *szenvedek*) zum Erbarmen war sein Jammer schon. Den 23-ten, da wahr er bei Sinnen noch, aber rufte: „*Szemere*, bist du da“ manchmal, mich bat er zu sich, legte meine Hand unter den Kopf und jammerte: „Ach *Sophia*, *Kedves gyermekeim!*“ Ich dachte, mir breche das Herz. Nun sah ich, dass es nicht mehr lange dauern kann, so sagte ich ihm: Lieber, du bist hier unruhig, komme in mein Bette, wo frisch aufgebettet wurde. — Der so liebe Mann fühlte diese Delicatesse und hob sich mit eigener Kraft zu mir, gab mir die Arme, der Krankenwärter trug ihn hinüber und volle Wonne des Dankes sah aus seinen Augen, bat mich zu ihm zu setzen, wurde unruhig, fand keinen Platze mehr, wollte fort, wollte rufen, alles vergebens, nichts als dass er noch aufsah, mich „*Sophie*“ rufte, streckte sich und verliess uns, verliess Ihnen†††) mein Verehrter auf ewig, durch ihn verloren viele seine Freunde den besten, den tugendhaftesten Freund. Was ich verlor, ist unersetzlich, so ist mein Los beklagenswert. Er, der mein Stolz gewesen, meine Freude! Ich will nicht murren, der liebe Gott hat es so gut gefunden, er prüfte mich, nahm mir das, was mir am liebsten gewesen, sein heiliger Wille geschehe! Amen. Danke dem Schöpfer, dass er 28 Jahre ihn mir erhalten, die er meistens in Kummer durchbrachte; wie gut, dass ich ihm zu theile geworden, ich, die ihm so gerne Opfer trug, so gerne seine Sorgen theilte. Gross war *Kazinczy*, kein gemeines Wesen, unsterblich sein Namen und seine Rechtschaffenheit; da oben belohnt ist mein einziger Trost! — Als unsere Tochter gestorben, so bat er vom Bischof die Erlaubniss, im Garten ein Plätzchen weihen zu lassen. Da liegt er, umgekränzt zwischen Blumen und Trauerweiden. Als ich ihm da toder liegen sah, nahm ich Ab-

*) Helyesen ihn. Az osztrák közbeszédben gyakori a dativus és accusativus esetek közti ingadozás.

**) mittheilender = közlékeny.

***) E szó olvasása bizonytalan.

†) Olvashatatlan szó.

††) Valószínűleg: für ...

†††) Ma: Sie. A levélíró a névmások dativusát és accusativusát az osztrák nyelvjárás szerint sokszor felcseréli.

schiede von ihm und küsste ihn zum letzten mahl im Namen seiner innigsten Freunde, *Gusmics, Szemere, Dessöffy, Bártfay*; dann bat ich seinen Segen!...

(Aláírás nincs).

II. levél.

Hochwürdiger Herr und verehrter Vater!

Worte sind all' zu gering meine Freude Ihnen schildern zu können, welche ich bei Empfang Ihrer Zeilen fühlte, da meine Überraschung gross gewesen, so lächelte ich, das erstemahl Freudengefühle seit das Hinscheiden des Unvergesslichen. Ich hob bei seinem Grabe die Augen zu Gott! und bat seinen und des Verewigten Segen.

Wie wohl sagte mir oft der Unvergässliche, dass Sie, mein Vater, sein innigster Freund gewesen, und welche beweise geben Sie izt*) noch davon. Doch schätze ich auch alle die ihm gewogen sind, obwohl ich fürchte, dass manche seine Liebe nicht verdienten. Ich war stets kürger im Wahle der Freunde, da ich stets schüchterer gewesen in der Wahle. Auch wissen wenige den wahren Wert des Wortes Freunde zu schätzen, wo man damit sehr geizen sollte. Graf *Dessöffy, Szemere* sind auch beide, die seine Liebe verdienten. Dass der Graf oft ihn misskannte, rührt von Phisischen her, ich bürge für des Grafen Herz. *Bártfay* ist ein edler Mann, gewiss, dass er ihm die Schrift der Gefangenschaft übergab zur Bewahrung. Die übrigen Freunde mögen alle rechtschaffene Männer sein, dennoch finden sich zwischen jenen, Freunde mit und ohne Verdienst. Ihre Briefe schickte ich schon an *Szemere*, so wie auch die Seinigen, die von *Kis* werde ich versorgen am besten. Mag *Szemere* die Seinen nicht herausgeben wollen, so könnte er es Ihnen mein Vater anvertrauen. Nun bitte, gleich bei Empfang meines Schreibens an Grafen *Dessöffy* zu schreiben; bis izt *) war er geneigt, dass Sie die Briefe und Leben *Kazinczy* herausliefern, aber hier kommt Neid im Spiele. Die Pester Freunde wünschten, da sie das Vorrecht zum Herausgeben nicht verlieren möchten, so kamen sie auf den Gedanken, dass *Sallust, Erdélyi L. und Leben* mit der Sammlung verkauft werde, und da ist es natürlich, dass alles ...**) verlohren gehen muss. Wenden Sie sich mein Würdiger Freund an die Grafen *Dessöffy* und *Teleki*, dass Sie das Vorrecht erhalten, weil niemand *Kazinczy* so treu schildern könne. Ich fürchte, dass diese Neider triumphieren könnten und bleibt *Kazinczy's* Werth im Dunklen. — Was den Erzbischof *Pyrker* anbelangt und was Sie mir schrieben, ist mir bis izt ein Rätsel; mir schrieb der edle Mann nichts, auch wurde mir keine Proposition gemacht. Sollte es von meinen Söhnen gelten, das ist eine kitzliche Sache. Ich bin Ihrer Meinung mein Vater, Zwang bringt Reue nach sich. — Ich darf nie vergessen, was ich mir und *Kazinczy* schuldig bin. Leicht ist zarte Geschöpfe zu bekehren***), Zeit reift Menschen! Dann könnten die Söhne mich beschuldigen. *Kazinczy* war ein tugendhafter Christ, lehrte früh seine Kinder, Gott zu lieben, zu fürchten, seinem Nächsten alles Gutes tun; ja alles auszuweichen, was schande nach sich ziehen kann. Was könnte mich bewegen, in dies ein zu gehen? Nichts, als Noth. Und könnte ich dann mit

*) jetzt.

**) Olvoshatatlan szó.

***) vagy betören = félrevezetni.

meiner
vergebe
Nein, li
Unruh
diente
deren v
keiner
Schlim
gewann
gute Me
Ehre, r
mir me
geben v
dass Si
den. Di
erstem
langt d
lauben
das Int
nehmen
ich sch
herausg
werde.

Geschic
bei Bár
vagyon
in Ihre

mir ein
dem G
gleich,
Samlun

Ihnen
eifriger
mein U
der all
erhalte
mein V
fungen

*

**

meiner jetzigen ruhigen Stimmung zu seinem Grabe gehen? Könnte er mir vergeben? Er, der so tolerant gewesen, er, der jede Religion hochachtete. Nein, lieber arm, nur redlich bleiben. Selbst die Hölle wäre zu gering, meine Unruhe, ihn nach dem Tode beleidigen zu können. Meine Schwäche verdiente dieser Edle von mir nicht. — Vor Ihnen selbst und manchen Anderen verlöhre ich in Achtung. Von Convertiten war ich nie Freund, da keiner noch aus Überzeugung übertrat, bloss Interesse zwang sie dazu; das Schlimmste ist, dass jene weder ihren, noch fremden Glauben ehren. Was gewann *P. Rummy*, der sich izt ebenso unglücklich fühlt, als bevor. Und gute Menschen, wie schief urteilen sie von ihm, und mit allem Recht. Meine Ehre, noch die grösste Armuth, noch Liebe zu dem Verschiedenen könnte mir mein Vergehen verzeihen. — Da Herr v. *Bártfay* die Briefe selbst herausgeben wollte, so ist nicht ratsam, dass ich ihm schreibe. Es ist nur nöthig, dass Sie mein Vater mit die*) Grafen, besondert mit *G. Dessöffy* alles enden. Die andren werden alle trachten hinter zu treiben. Ich bitte mir mit erstem Brief ein Revers über Ihre und *S. Kis* Brief zu schicken. Diess verlangt der Graf D. und er gab auch eins von sich. Da die Censur nicht erlauben kann, dass die traurige Scene herausgegeben werde, oder müsste das Interessanteste ausbleiben, so werde ich mit Gelegenheit es zu Hände nehmen von *Bártfay* und in unser Archiv wohl verwahren. Auch bitte ich schon izt, dass, wenn Sie, mein Vater, *Sallust, Erdély L.*, sein Leben herausgeben, dass *Kazinczys* eigene Handschrift der Familie zurückgegeben werde. Diess wünschen seine Waisen. *S. Kis* Brief ist ein hübsches Päckchen.

Ich hoffe, dass von der Geburt bis zu der Gefangennehmung seine Geschichte bei der *Erdélyi L.* sein muss. — Die *Erdélyi* Briefe sind nicht bei *Bártfay*, aber *a' Kis Szalaj-nál* und *Sallust* bei *Szemere* (tsak a szenvedése vagyon *Bártffaynál*). Nun empfehle ich mich und bitte mich so manchmal in Ihrem Gebet und Andenken zu behalten und zu erwähnen.

Hiemit verharre ich mit aller Hochachtung

Ihre unterthänigste Dienerin

G. Sophie Török.

Széphalom, 13. Nbe, 1831.

Ich wollte schon diesen Brief auf die Post senden, in der Nacht fiel mir ein den graden Weg zu gehen und schrieb und sendete ihren Brief dem Grafen *Dessöffy*. Nun habe ich denn auch ...**), schreiben Sie ihm gleich, dass wenn *Sallust, Erdély L.* verkauft wurden mit den übrigen Samlungen, so haben Sie das Vorrecht *Kazinczys Leben* heraus zu geben.

III. levél.

Verehrter Vater!

Ihre schätzbaren Zeilen erhielt ich eben, als ich im Willen war, Ihnen allen Segen des Himmels zu ihrem Namenstage zu wünschen. Desto eifriger setzte ich mich zu den geliebten Schreibtische, bewusst, wie gerne mein Unvergesslicher jedes Jahr diesen Tag fröhlich mit mir feierte. Gott, der allmächtige erhalte Sie, Freund, allen, die sich Ihrer würdig machen, erhalte Sie mir als Ersatz, statt dem Opfer, das er von mir forderte! Ja, mein Vater, der Allweise ist gerecht, er sah mein Inneres, dass alle Prüfungen, alle Schläge des Schicksals noch zu gering, mich mehr an Gott zu

*) den helyett osztrákosan.

**) Olvashatatlan szó.

fesseln, als an den vielgeliebten Gatten. Ich gestehe, dass er mein irdisches Glück, mein Stolz gewesen, seine schöne, zarte Seele konnte niemand so genau kennen, so schätzen wissen, als ich. Ich war nie undankbar, nie zweifelte ich an Gottes Gnade, Barmherzigkeit, doch versündigte ich mich täglich, da ich K. auch anbetete: wo doch unser Leben durch 27. Jahren einem Schiffbruch ähnlich gewesen, verfolgt durch drohende Wellen, oft nahe zum Versinken, ein Blick auf Gott! und unsere Freundschaft kettete sich desto fester! Wir waren leider arm, doch unendlich reich durch uns selbst. — Nun fängt die Natur wieder an zu keimen, Kazinczys Ruheplatz sieht reizend aus. Bänke, Tische von Stein sind schon in der natürlichen, ohne Kunst geformten Kapelle. Ein paar abgehaute Äste machten diesen Ort zur Andachtcabinette! Bis Pfingsten wird das simple, aber schöne Monument aufgestellt. Dann sende ich Ihnen Vater gleich die Zeichnung, die ich wünschte, dass sie vor sein Leben, das sie schildern werden, vorzusetzen. — Ich hoffe viel von *Kölcséys* Geist, Vortrage und Herz. Gott segne ihn! Ich wünschte aber, dass sein Gespräch auch mit Requiem verziert würde. Viele Edlen würden dann ein Seufzer zu Gott für ihm weihen, die der gute K. mit Recht verdiente. — Mit gerührtem Dankgefühle lass ich die Biographie, die Sie die Güte hatten in der Minerva mit zu teilen. Ihre heilige Freundschaft zeigte sich in jeder Zeile, glauben Sie mein Verehrter Vater, dass ich lange wünschte unter Ihren Freunden ein Plätzchen zu erreichen. Oft las mein Verewigter mir Ihre Briefe, die ich mit Tränen begoss. Izt scheint düsteres Los selbst bei meinem Grame Verkettung des Glücks im Unglück zu sein, da mir der Schöpfer zwei edle Freunde gönnte, Graf *Dessöffy*, der sich vergisst mich vom Elend zu retten! In Ihnen sehe ich einen Vater, dessen . . .*) ich bedarf und mir Vertrauen einflösst, der mir Tränen quillen macht, dennoch nicht wehmütige, die ich blos K. heilige, wohl Tränen des Dankes, dass *Ferencz* Sie mir zum Freund hinterliess. Ach würde ich Ihren Segen bei seinem Grabe erhalten, so würde er da oben über uns lächeln, als er es in dieser Abschrift mir versprach: lesen Sie diess, und bedauern Sie, Vater, mich!

Geliebte Sophie!

O, wie war mir diese Woche wüste und leer! Du bist doch das Licht meines Lebens. Glaube mir, Sophie, ich sage mir das jetzt und immer. Was würde aus mir werden, verlöhre ich dich! — Deine jetzige Abwesenheit war dazu nicht nöthig, dass ich mir dieses sage. Es ist mein Gefühl, welches mich seit 16 Jahren begleitet: aber sie liess es mich nuerdings fühlen. Ich wünschte Ewigkeit (hin) mit dir leben zu können. Sterbe ich früher, meine Sophie, als du, welches natürlich und billig ist, so soll mein Geist bei dir bleiben, ewig dich umschweben! Und stirbst dann auch Du, so bin ich es, der dir entgeneilt. Ich mache Dich wehmütig, aber vergieb mir, dass ich dich wehmütig machte. Es ist Bedürfniss, dieses dir zu sagen. — Ja, meine Sophie, meine Leiche wird ruhiger im Grabe liegen, wenn Du mich einst, wie unseren Freunde (nach dem, was du mir in deinem Briefe von Patak schriebst) beweinen wirst. Diese deine Thränen werden mein Stolz sein, so wie auch dein Stolz sie sein werden.

Dein *Ferencz*.

Nun mein Vater, wie undankbar wäre ich, diesen Mann nicht zu beweinen. Auch rollen seit einer Woche häufiger meine Tränen, die ich

*) Olvashatatlan szó.

ihm so
und le
glückli

Geschl
pflege
Körper
Kazincz
sollen,
ten; ic
Ich w
heraus
gute S
Trostr
wohl:
Vater
nennen

schaft
lung,
Dessöf
gester

sind.
fürcht
der G
die M
werde
wie n
Gesell
ter V
dass s
werte
zinczy
keiner
gegen
wager
schieß
zwei
Unwü

*
**

ihm so gerne heilige; mit ihm sind alle meine Freuden dahin, alles ist öde und leer um mich; Möge der Himmel ihm ein Plätzchen gönnen, wo er sich glücklicher fühlen könnte.

Nun sieht er seine Stauden, Blumen nicht, die ich so fleissig mit Geschmack um ihm setzte, seine einzige Freude, die ihn umringen, die pflege ich. Doch nährt diese Sorge meinen Gram, zährt meinen schwachen Körper. *Ellinger* war unedel genug, die Briefe herauszugeben, und sagt, *Kazinczy* sendete sie ihm. Gut, er hätte es mir nach dem Tode mitteilen sollen, ob es mein Willen sei, ich konnte es nicht erraten, wo sie sein könnten; ich suchte sie bei *Szemere*, *Bártfay* und sogar zu Pressburg, Ofen. — Ich werde ihm schreiben, dass ich nicht erlauben kann die letzteren heraus zu geben. *Ellinger* ist pfifich*) und sehr ungeschliffen, grob. — Der gute *Szemere* meldete mir die 30 ff. Ich danke für diese und für jeden Trost, ich bin nicht im Stande, mich so aus zu drücken, Unglückliche sind wohl arm an Worten, desto reicher in Gefühlen. Begnügen Sie sich, mein Vater mit der Versicherung, dass ich mit allem Rechte mich Ihre Tochter nennen darf.

Verehrter Vater

Ihre untertänigste Dienerin

Széphalom, den 30. März 1832.

Sophie Török.

P. S. Herr *Jancovich* Miklós schrieb mir, dass die Gelehrte Gesellschaft nur die Briefe zum Drucke wünscht. *Jancovich* wünscht alle Sammlung, da es schade wäre zu trennen. Ich verlasse mich ganz an Grafen *Dessöffy*, ohne seinen Rat tue ich keinen Schritt. Auch erhielt ich eben: gestern**) in der Hoffnung als wir hoffen.

IV. level.

Széphalom, den 19. August 1832.

Verehrter Vater!

Ich weiss nicht, ob ihnen die Pläne des Grafen *Dessöffy* bekannt sind. Möge der Himmel ihn segnen für seine Freundschaft. Würde ich befürchten, dass Ungarn noch im Dunkel ruhet, so wollte ich hoffen, dass der Graf manche seines Herzens gleich fühlend finden würde; so wie ich die Menge kenne, so fürchte ich, dass der Graf samt meiner getäuscht werde. *Schedel Ferenz* schrieb mir, dass Graf *Teleky* ihn, *Helmeczy*, und wie mir scheint, *Bajza* erwählte, die Schriften *Kazinczys*, wenn die G.***) Gesellschaft es abkaufen würde, überzunehmen. Da Sie Mein Hochverehrter Vater gewiss zu Pest sein werden, so bitte ich ja darüber zu wahren, dass solche Männer die Schriften übernehmen sollen, die nicht davon unwerte sind. Ich sah leider längst, dass alle diese jungen Discipeln *Kazinczy* ungerecht, sogar gegen ihn ungerecht gewesen. *Bajza* verdient in keiner Rücksicht die Schriften des Edlen zu betasten, da er oft verwegen gegen ihn handelte. Auch zweifle ich, dass die G. Gesellschaft diesen Kaufwagen wird, da mir geschrieben wurde (tsak a' kiadandó), nun was geschieht dann mit den Übrigen Schriften? Wählen Sie Vater, einen, oder zwei Männer, denen ich trauen dürfte, dass *Kazinczys* Schatten nicht durch Unwürdige beunruhigt werden soll. Sagen Sie dem Grafen *Teleky*, dass ich

*) Olvasása bizonytalan (ravasz).

**) Olvashatatlan, talán „100 f.“ vagy „trost.“

***) Gelehrte.

diese Schriften nicht entehren lassen darf, und bloss gewählte und echte Freunde es übernehmen können. Kovácsóczy ist nahe, und täglich beweist dieser Mann seine Hochachtung gegen meinen Unvergesslichen. Sie werden noch einen würdigen Freund kennen.

Die Registration ist in die Hände des Herrn Schedel durch den Graf Teleky übergeben. Dort findet sich auch seine Biographie, die ich nach langem Suchen fand. Ich erinnere mich, dass Sie mir über dies geschrieben haben, dass Sie es zu dem Leben, welches Sie, verehrter Freund, liefern wollen, brauchen können. *Szemere* scheint ganz disgustiert zu sein. Geben Sie, mein Vater, wohl acht. In zehn Jahren wird die G. Gesellschaft ihren schönen Wert wohl verlieren. Die würdigen Glieder sind hintengesetzt, und schwache Männer ohne Wissenschaft häufen sich.

Der Mahler zeichnete schon das Grabmahl des Unvergesslichen. Seine Geschäften sind so häufig, dass ich es Ihnen noch nicht schicken kann.

Ich befürchte, dass Sie, verehrter Vater, nicht wohl befinden. Ich schrieb zu Ihrem Namenstag. Da ich aber keine Antwort erhielt, so zitterte ich, eine unangenehme Nachricht zu vernehmen.

Dass ich lebe, ist wohl Wunder bei solchen Leiden, bei solchen delebrierten Umständen. Bloss meine Zuversicht zu Gott erhaltet mich in meiner traurigen Lage.

Mein Sohn Emil ist zufrieden in seiner Lage, er ist izt*) zu Olmütz, Erzherzog Johann kandidierte ihn als Kadet, so scheint man ihn genädiger anzusehen. Seine Aufführung ist gut und sein Charakter ist untadelhaft. Sonderbahr sein Vater war darüber gekränkt, dass Emil zum Militär wünschte, obwohl er einsah, dass dem Sohn keine andere Wahl übrig ist. Und stellen Sie sich vor, Emil hat den Schmerz in Kurzen nach Brünn zu gehen, wo sein Vater so viel gelitten hat. Von Pest reisete Emil nach Mähren ab mit einem Fuhrmann, der, als Kazinczy in Brünn gefangen war, ihm stets Bücher zubrachte, dessen Vater zu **) Prediger da war und Kazinczy mit Lectüren versorgte. Gottes Vorsicht, dass eben dieser Mann Emils Führer wurde. In der Tat interessant!

Nun bitte ich nochmals, wohl zu wachen, dass Kovácsóczy, der ohnehin da nahe zu mir ist, und ein oder zwei Männer, die in der Tat würdige Freunde Kazinczys verdienen genannt zu werden, hieher geordnet werden, nur Bajza nicht.

Hiermit verharre ich mit aller Hochachtung Verehrter Vater

Ihre stets unglückliche Waise

Sophie Török.

V. levél.

Széphalom, den 14. Jänner, 1833.

Hoch Verehrter Vater!

Ich genese erst izt von meiner tödtlichen Rippenfellentzündung, in welche mich meine Leiden schon das drittemal stürzten. — Nur noch einmal, dann eilt mir der Unvergessliche entgegen. Heute bin ich besonders schwach, da ich mit 50 Blutigeln mich peinigen musste, dazu das starke, stundenlange Nasenbluten. Nero verurteilte Seneque, die Adern zu öffnen. Wüsten Sie Vater, wer die meinigen schneidet, Gott vergebe, denn Sie weiss

*) jetzt = most.

**) Olvashatlan helységnev.

nicht,
Briefe
leugner
ich d
wo ich
— Sie
Anhäng
die blo
beurteil
leicht a
auf ew
ters au
nung. J
Elend
durch J
Sie bei
mals V
dass ic

glaubt
auch s
werden
es abs
machen
zu wol
Dessöff
und lei
leicht k
schrieb
dass Si
gehe, s
es nich
Plätzch
mir das
muss.
sem Ga
ist Wol
jedesma
bin ich
dass er
in dem
mächtig
zu trag
sagte n
schwiege
alles G
trachte
auf sein

*)

**)

†)

††)

nicht, was sie getan, und tut. So lohnt der Böse die gute Pflege! — Ihre Briefe sind Labung für mein krankes Herz, dennoch kann ich es nicht leugnen, dass ich sehr beschämt wurde, als ich durch ihre Zeilen hörte, dass ich durch die Briefe des Verewigten vor der Welt geschildert werden soll, wo ich unbekannt bleiben wünsche. Ich lebte, ich trug Opfer blos für ihn. — Sie wünschen unsere Gemälde? Ganz fühle ich den schönen Wert Ihrer Anhänglichkeit. Sehen Sie Vater ab von diesem Gedanken. Von der Welt, die bloss des Äusseren ihr Urteil fällt, werde ich mit vermessener Eitelkeit beurteilt. Zeny, Emil, Antonie sind abgemalt, die zwei kleinen könnte man leicht abzeichnen. Iphigenie in Siebenbürgen. Izidora ist wohl unser Leid, auf ewig getrennt der unschuldigen Geschwister: Sie hat die Asche des Vaters aus Starrsinne verletzt, oft ihn mit Vorwürfen belästigt, doch mit Schonung. Mich aber verfolgt. Sie wirft mir vor, ich wäre diejenige, die Sie ins Elend gebracht. Sie ist getrennt von uns! Ihre Geschwister tief gekränkt durch Sie, durch ihre schändliche Wahl. Gott gebe ihr ein süsseres Los, als Sie bei mir hatte, und Kraft, so viel zu dulden, als ich es konnte. — Nochmals Vater, stehen Sie ab von Ihrem schönen Gedanken. Vergeben Sie, dass ich klage, Ihr Gebet und Segen wird mich stärken.

Schedel schreibt wenig tröstendes wegen die Manuscripte, doch glaubt er, dass niemand mehr geben würde, als die Akademie; wie ich sehe, auch sollte es annehmbar sein, so wird der Druck in aeternum gezogen werden. Ich bat . . .*) Dokus die Instanz des Grafen Deseoffy zu lesen, es abschreiben, und wenn er Männer von Herzen da findet, gebrauch zu machen. Ich sende das Meinige Ihnen mit der Bitte, die Flamme anzünden zu wollen. Die besten Köpfe, viele Edle sind da versammelt; wenn nur Deseoffy da wäre, so ging es gewiss. Dokus, als er es las, fand es ja schön und leicht aus zu führen, so könnte die Akademie diese Hinterlassenschaft leicht besitzen. — Auch folgt ein par Zeilen, welche mir der Gute Gatte schrieb, welche seine lieben, heiligen Gefühle zeigen. Es ist der Mühe wert, dass Sie es lesen. Nur bitte es mir zurück zu senden. Wenn ich zum Grabe gehe, so begleitet es mich. Sie wurden Edler Mann erschüttert, ich sage es nicht allein, von Anblick des H.***) v. Dokus. — Aber jede Staude, jedes Plätzchen erschüttert mich, ich irre als eine Leiche, härme mich ab, izt ist mir das Leiden härter, da ich allein alle Last ohne sein Bedauern ertragen muss. — Erlauben Sie, dass ich Ihnen meine hochachtende Gefühle zu diesem Gatten schildern dürfe, es ist Bedürfnis für mein krankes Gemüt, es ist Wohltat, wenn ich Ihnen Vater klagen darf. — Ihre Briefe rühren mich jedesmal tief, dann kämpfe ich mit Stolz und Freuden und Schmerz. Stolz bin ich Kazinczys Gattin geworden, mich nennen zu dürfen. Ich bin stolz, dass er Ihnen†) mir zum Vaterfreunde hinterliess. Meine Wunde öffnet sich in dem Augenblick, wenn ich an seine namenlosen Leiden denke. Der Allmächtige bereitete ihm mehr Prüfung, nicht gab er ihm, seine Bürde helfen zu tragen. Wie gerne teilte ich seine Sorgen, wischte seine Tränen, entsagte mit Freuden allen Irdischen. Rastlos arbeitete ich, schonend verschwiegte ich, was mangelte; schöpfte, erhielt das Haus. Ich fand in ihm alles Glück und izt gehet es böser††), wenn noch auch kümmerlich, ich trachte in alter Ordnung zu treten, doch es fehlt mir alles, alles! Ein Blick auf seinen Hügel sagt, er wartet meiner!

*) Olvashatatlan szó.

**) Herrn von.

†) osztrákosan „Sie“ helyett.

††) e szó „besser“-nek is olvasható.

Leben Sie wohl, recht sehr wohl, mein Vater. Ihren Segen bittend, verbleibe ich Hochverehrter Vater

Ihre Ehrfurchtsvolle Tochter
Sophie Török.

P. S. Eben endete ich heute das drittemal das Nasenbluten, jedesmal ein halbes Waschbecken. Es ist schon zuviel und stillen ist nicht ratsam. Noch eine Frage: wessen Briefe sammelten Sie Vater? Die Korrespondenz, welche er mit Cerey, Farkas, Miklós hatte, ist schön. Farkas ist in Wien. Die von Miklós könnte man durch Farkas sich verschaffen. — Döbrentei, Bajza u. Schedel, weis ich nicht, welche diese sammeln.

VI. levél.

Verehrter Vater!

(Kelet nincsen.)

Empfangen Sie meine Wünsche und allen Segen des Himmels zu diesem neuen Jahr. Gott erhalte Sie und Ihrer lieben Herde.

Lange bin ich Ihnen, Vater, mit einer Antwort schuldig. Die Vermählung meiner zweiten Tochter, die mir viel Kummer machte, hielt mich zurück in der Hoffnung, dass die Sache nicht in Erfüllung sich enden wird. Ich bat, ich befahl, ich mahnte sie, zum Grabe des Vaters zu gehen, seinen Geist zu fragen. Wäre er bei Leben, würde er es gutheissen? Nie, gewiss nie! Alles vergebens! Sie vermählte sich mit Herrn Joseph Varga, einst gewesener Hauptmann, izt ohne Tittel, also Schande der Familie, und ein Tyrann seiner Unterthanen und Leuten. (Was die Frau sieht, kann Sie jede Stunde selbst erwarten.) Soldatenerziehung, nicht gebildet, auch nicht ganz ungebildet. Hässlich, 56 Jahre bestimmt. Thalie recht hübsch, 21 Jahre. Ihr Prinzip ist: Sie sei arm, die ärmste der Mädchen, will also, wie immer versorgt sein. Traurig, wenn ein Mädchen so wenig Überlegung hat, dass Sie in in dem Wahn verbleibet, es sei ihr Glück allein, zu heiraten, und nicht zu bedenken, dass Sie eine Wahl nur hat und haben kann. Ist diese schlecht, übereilt, so ist sie verloren. Ach Freund, mir hat das Los bei dem edelsten Mann mit viel Kummertragen belastet, wie oft bitteren Kelch geschlürft. Aber ich hatte gerne gelitten. Kazinczy war mein Idole. Er verdiente meine Opfer, die ich gerne trug. Auch ich bin Mensch, oft glaubte ich, ich werde untersinken; dann ein Blick zum Himmel! Ich fasste Mut, und ich trug jede Last, als eine süsse Bürde, weil ich Ferencs Lasten trug, schonte ihn, verschwieg oft Elend, um seine Ruhe bei seinem Schreibtische nicht zu stören!... Dies wird Thalie nicht können. Ihr Mann verdient nichts, als Verachtung. Ich werde zu weitläufig. Vergebe, Vater! Was werden Sie sagen, wenn ich Ihnen melden muss, dass ich Ihnen diese Zeilen vom Bette schreibe; ich untersank dem Schmerz und entrann mit Mühe dem Tode. Ich lag im *Rippenfell* neuerdings, aber vor zwei Jahren war Kazinczy bei mir, wachte; izt nur von da oben sah er meine Leiden; noch beruft er mich izt nicht. Wehe seinen Kindern, dass ich stürbe, bis ich die Pflichten, die der Edle mir hinterlassen, nicht erfüllte. Glauben Sie mir, dass ich mich zu seinem Verlust nicht gewöhnen kann.

Die G. Gesellschaft verlangte Schriften, welche der junge Graf Aurél nach Pest mitnahm. Graf Dessenöffy Joseph schmerzt es unendlich, dass sein Planne verworfen wurde, weil auf diese Art bis izt alles in Ordnung gekommen wäre, und izt das Vaterland in Dunkel schläft, Verdienste zu lohnen. Ich glaube wohl, dass der Graf recht hat, aber zwingen lässt nichts.

— Schedel
 samt He
 zu liefer
 Schedel
 Költsey,
 Meine U
 mein lie
 már kés
 Höhe wi
 nach ihr
 zu schre
 Dessenöf
 das We
 ich da
 aufgang
 flehe fü
 Feinde,
 Verschie
 seine L

stärke!

Hauptm
 vor alle
 ich seht
 Thalie
 Schritt
 des gut
 glücklic
 gemein
 guter K
 lem Ve
 zu hab

fühle.

megtuo
 olvasó.
 ban. 18
 nak le
 csak e
 újabb
 nyék l
 hogy l

*
 köszön

— Schedel, der ist der einzige, der mir manchmal schreibt. Diesen bat ich samt Helmeczy, die Schriften am Herzen zu legen, und bald sie zum Druck zu liefern. Da erst dann gezahlt wird, wenn es aus der Presse kömmt. — Schedel sagt, die Briefesammlung geht langsam, es schreitet vor. Die von Költsey, Helmeczy, Schedel sendete ich ihnen. Briefe sind in der Menge. Meine Umstände, noch Kränklichkeit erlaubten nicht dies verflossene Jahr, mein liebes Grab der Ruhe des Vielgeliebten zu vollenden. Az emlékkövek már készek, aber im May wird es im reinen gearbeitet und aufgestellt. Die Höhe wird 7 Schuh enthalten. Wollten Sie Vater nicht die Güte haben, einen nach ihren Gefühlen sehr kurzen, aber kräftig wahr sagenden Epitaphe mir zu schreiben. Auf der einen Seite soll der Ihrige, auf der andern des Grafen Deseöffy stehen. — Nun will der Maler nicht anfangen die Zeichnung, bis das Werk nicht vollendet ist. Ich erwarte mit Ungestüm den Frühling, dass ich da manche schöne Stunden wieder zubringen kann. Früh bei Sonnenaufgange verrichte ich da mein Gebet in voller Wonne zu meinem Schöpfer, flehe für Kazinczy, für mein Vater, für meine Wohltäter und Freunde, Feinde, die ich zum Glück nicht kenne. Dann bat ich den Segen des lieben Verschiedenen und umfasste sein Grab als mein Heiligtum!... danke für seine Liebe und Treue!...

Auch Sie, mein Vater, segnen Sie mich, beten Sie, dass Gott mich stärke!...

Nun von meinen Kindern. *Emil* ist zufrieden im Militärstande, Obrist, Hauptmann sind mit ihm zufrieden, zeichnen ihn wegen Moralität, Fleiss vor allen übrigen aus. *Antonin* ist noch zuhause, bis im Frühjahr werde ich sehen, ob er auch zum Militär kömmt oder Wirtschaft übernimmt. — *Thalie* Los ist durch ihr Starrsinn geschehen, möge der Himmel diesen Schritt nie bedauern machen. *Eugenie* ist bei mir. Das ganze Gemüth, Geist des guten Vaters. Sein Liebling, den er stets segnete, als er sie sah, die so glücklich war, ihn bis zum Ende zu pflegen, ein irdischer Engel; sie ist allgemein geschätzt. *Bálint*, den Graf Vay Abrahám erzieht, lernt gut, ist ein guter Knabe. *Lajos Ferencz* trägt meines und seines Vaters Namen mit vollem Verdienst, lernt brav, ist edel, gefühlsvoll, scheint in allem Talente zu haben.

Mich empfehend schliesse ich, da ich mich auch schon schwach fühle.

Sophie Török.

Wurda Károly levele Guzmics Izidorhoz.

Nem lesz érdektelen itten Wurda Károly levelét is közölni amelyből megtudjuk, hogy fogadta Kazinczy halálának hírére a korabeli művelt magyar olvasó. Wurda Károly Guzmicsnak növendéktársa volt a pesti szeminárium-ban. 1816-ban tanulmányi felügyelő, majd később tanár Győrött. *) Guzmicsnak legszorgalmasabb levelező-társa, a fennmaradt nagyszámú levelei közül csak ezt az egyet közöljük, mint irodalomtörténeti adalékot. A közölt levél újabb bizonyíték arra, hogy egy-egy Kazinczy levél kézzől-kézre járt a környék litteratorai között. Nem különben jellemző az akkori postai viszonyokra, hogy Kazinczy halálát Győrött szept. 2-án tudták meg, 10 nap múlva.

*) Gálos Rezső egyetemi magántanár úr szíves közlése, amelyért itt ezuttal is köszönetemet fejezem ki.

Kedves Barátom!

Győr, szept. 3-án 1831.

Visszaküldöm köszönettel Kazinczy utolsó levelét. Utolsónak mondom, nemcsak azokra nézve, amelyeket eddig küldött, de talán azokra nézve is, melyeket ennek utána küldeni akart volna. Aug. 15-én írja, „magam és az enyéim épek és egészségesek vagyunk“ és tegnap borzadással hallottam a prelátus úrtól, hogy aug. 22-én történt halálát a pesti újságban olvasta. A prelátus úr nagyon sajnálja, de én is a tisztelt litteratornak kimultát, én azon felül azt is nagyon sajnálom, hogy szerencsém nem lehetett avval személyesen megismerkedni, kit mióta munkáival megismerkedtem, vagy barátom uramtól rajzoltatni láttam, mindenkor mélyen tiszteltem, mint minden jónak, nagynak, szépnek, igaznak hű barátját és buzgó követőjét. Hogyan bocsájtom én meg azt a győri benczéknek, Bélának, Bonifácznak és barátomnak, hogy midőn a boldogult Győrött, keveset ugyan, Szt. Mártonban több napokig mulatott, nem engedtek részt venni társaságában. Kecsegtetett még az a remény, hogy talán Pesten a gyűlés alkalmával, (mely, ha tartott volna, én is a prelátus urral a Szt. Iványi terminus alkalmával ott lettem volna) megismerkedhettem vele, de a fene kolera ezt a reménységet is füstbe eresztette és talán a tisztelt boldogultnak becses életének is ez a rossz nyavalya véget vetett. Adjon az Úr Isten neki örök nyugodalmat és az örök világosság fényeskedjék neki, hogy lássa minden jónak, igaznak, szépnek kútfejét és ennek láttában örökké boldog legyen. Amen.

A kolerának még vége nincs. Száma áldozatainak naponként 5—8—10 körül fordul meg. Szigetben tegnap egy temetés sem volt. Most, hogy már megszűnik a nyavalya, Bakódy két paciense halt meg. Egy hét előtt circiter egy vén száraz kereskedő, ezt nem csudálom, és tegnap egy fiatal leány, akit már kirántott a nyavalya nagyjából, ezt nem gondolhatom el, hogyan történetett: alkalmasint a leány nem tartotta magát és nem engedelmeskedett. Mert a legkisebb meghűtés itt halálos.

Attól tartok, hogy a jövő vásár alkalmával, mely hétfőn kezdődik, talán a betegek is szaporodni fognak és így a nyavalya egy-két hétnél tovább fog itten maradni.

Moson vármegyének 13 helyiségében már dühösödik és a comissáriusok mégsem oszlatják el a Miért? hogy buzájukat 10 frt. adhassák el.

József öcsém, ki a theatrumhoz ment, szünnapjainak egyik részét Berlinben töltötte, hol úgy megtetszett a királyi opera direktorának énekje, hogy ötlet a jövő májustól fogva hat esztendőn megfogadta, avval a feltétellel, hogy első két esztendőben 2200, a következő négy esztendőben pedig 2500 tallér lesz a fizetése. Ez már megnyerte a kanonokságot. Meddig fogunk mi dogmatizálni, míg ennyire meggyünk.

Isten éltesse barátom uramat, szívből kívánja igaz barátja:

Wurda Károly.

Oszterhueber Móricz levelei Guzmics Izidorhoz.

Guzmics Izidor élénken érdeklődött a nemzeti élet minden mozzanata iránt. Még 1825-ben szeptember havában jelen volt Pozsonyban az országgyűlés fényes megnyitó ünnepélyén: kötelessége azonban hazaszólván, távozása előtt részint ezidőben Pozsonyban tanító rendtársai, részint az ismerős juratusok közül többeket felkért, hogy időnként a dieta folyamáról értesítsék. Kérelmét teljesítették s így jött létre a híres Guzmics-napló, mely ezen ország-

gyűlés lefolyásáról több tekintetben fontos adatokat tartalmaz.*) 1826. febr. 4—28-ig tartott kerületi országos ülésben szintén jelen volt. (Zoltvány Irén: Guzmics Izidor életrajza.)

Az 1830. szeptember 8-dikán Pozsonyba összehívott országgyűlés eseményeiről Oszterhueber Móric értesítette leveleiben Guzmics Izidort. Oszterhueber Móric élénkszemű lelkes honfi lehetett (közelebbit nem tudunk róla), aki egy ujságíró elevenségével írja le az eseményeket.

Első levele 1830. szept. 19-én kelt, a circuláris sessióról számol be (Kerületi ülés). Nagy Pál lelkes beszédéről, amelyben követeli, hogy a király még a koronázás előtt adja vissza az újonnan megszerzett két provinciát, különösen bőven ír. A király szavait, amelyeket Nagy Pálhoz intézett, szóról-szóra beírta a levelébe: Mi ismerjük már egymást 1807-ből! Ön okos ember, de ne felejtse el, hogy énnekem felségjogaim vannak. Érdekes adata a levélnek Deák Ferenc szerénysége: visszautasítja a neki felajánlott consiliariusi diplomát. („Én csak mezei gazda vagyok és nem vágyódom méltóságokra.”) (I. levél.)

Ferenc király ez időben elagott, beteges ember volt: I. Sándor orosz cár már 1807-ben (pedig akkor Ferenc férfikora delén volt), ezt a rajzot adja róla: „A császár rút, csunya, kopasz, ember akarat nélkül, a szellem minden erélye nélkül, testben és értelemben elgyöngítve a sok szerencsétlenségtől, melyet átszenvedett: olyan nagy mértékben félénk, hogy lovon nem mer galoppban menni, lovát kantárszáron vezeteti, mint az auszterlitzi háború idejében személyesen megfigyeltem.” 1830-ban még törődtebb lett („mint gyerek tűnt ki a tömegből”) és szükségét érezte, hogy trónja majdani örököse, Ferdinánd főherceg mielőbb megkoronáztassék. A coronatióról színesen számol be Oszterhueber a II. sajnós, csonka levélben. A díszes magyar-ruhás mágánások közül megemlíti herceg Eszterházyt, báró Orczyt és ama híres lovast, gróf Sándor Móricot. A coronatio után tartott kerületi ülésen a „magyar nyelv pallérozása módjait tárgyalták.” (II. levél. A koronázás után 2 nappal kelt (szept. 30-án), így benyomásai még frissek).

A III. levél már Fiumében kelt: érdekes képet ad benne a fiumei magyarok szellemi életéről. Ragaszkodnak hazai nyelvükhöz a tengerparton élő magyarok, magyar írókat olvasnak, folyóiratokat járatnak, sőt színdarabokat is írnak. A magyar szellemi élet vezetője Császár Ferenc, Petőfi későbbi igazságtalan kritikusa. Az a levél Oszterhueber Móricot lelkes litteratornak mutatja, minden irodalmi esemény iránt érdeklődik; Kisfaludy Károly haláláról is megemlékezik avval a lelkes hittel: non cum corpore exstinguuntur animae magnae. Egyetlen becsvágya volt, amelyet szerénykedő formában Guzmics Izidornak meg is ír, hogy a Magyar Társaság levelező tagja lehessen. Elérte-e vágyát, nem tudjuk, de azt mindenestre elérte, hogy a lelkes honfi leveleit 100 év múlva érdeklődő szeretettel olvassa a magyarság.

I.

A pozsonyi direktor úr által adta tisztelendő úr becses levelét, melyre tüstént felelni kötelességemnek tartom. Én egyelőbb, hogy sem levelét vettem, érkeztem Pozsonyba és hála a Mindenhatónak, az egészségemben nincsen hiány. Az első Circularis Sessióban, melyben jelen valék, Császár kanonok úr kezdett szólni és azt vitatta, hogy az 1792-iki Diploma Assesuratiónt kell megtartani — erre Borsiczky trencsénit követ kelt fel és kereken

*) Kiadta Vaszary Kolos ily cím alatt: Adatok az 1825-i országgyűlés történetéhez. Győr. 1883.

megmondta, hogy mit kellene a Diplomába beiktatni és egészen megváltóztatni és e tárgyról igen sokan sokat beszéltek, míg végre Nagy Pál felkelt és azt mondta: Uraim, ha mi mindazokat be akarjuk iktatni a Diplomába, amelyek itt mondattak, úgy a Diploma 100 Árcusnál nagyobb léssen és mindhiába, ha tíz Diplomát csinálunk is, azért mégis csak a becsületes király fogja megtartani esküvését, a nem akarót ki fogja rá kényszeríteni. Azt mondá tovább, hogy azt kívánják a Statusok inkább, hogy a király a Coronatio előtt vissza adja a Magyarországhoz tartozó tartományokat, mivel furesán esik, midőn a király esküszik: quod omnes ambas provincias recuperatas incorporare velit, és mégis a visszanyerteket sem adja vissza. A Calvinus fajzatja igen dühös itten, mivel a káptalanbéli urainkat nem akarják meghallgatni és addig vivátoznak nekik per ironiam, míg le nem ülnek, — reményem, hogy a Palatinus és Personalis meg fogja őket tanítani becsületre. *Kátkapolyi (nem biztos olvasás)* Zalának második követe pláne azt a motiott tette, hogy a káptalanoknak ne legyen voksuk és Deák Ferenc Zalának első követe consiliariusnak nevezetett Ófelségétől, de ő a Diplomát visszaküldette, azt hozván fel okul, hogy ő csak mezei gazda és nem vágyódik méltóságokra. Nagy Pálnak Ófelség az audentian azt mondta: Wir kennen uns von 1807, sie sind ein gescheiter Mann, sie müssen aber nicht vergessen, dass ich Majestäts Rechte habe. — Sokáig beszéltek a szabad nyomtatásról, de végre mégis a jövő országgyűlésére halasztották. Nevezetes ujság az, hogy már magyar huszasok jelentek meg, én már többet láttam, a körülírás Sancta Mater Dei Patrona Hungariae 1830., másfelül Ferenc képe. Reviczky Ófelségét magyar nyelven szólította meg a köz audentian. Döbrenteyt sehol sem találtam eddig, ámbár eleget kérdezősködtem. Bonifácusnak megmondtam az üzenetet és ő már mindent elvégzett, de csak a választ várja. Szállásomat nem írom meg, mivel bizonytalan, hol leszek holnap és holnapután, azért tessék a leveleket csak a Kollégiumba intézni, én minden nap ott vagyok. Meddig fogok Pozsonyban maradni nem tudom, három hétig mindenestre itt mulatok és azért minden héten híven meg fogok mindent írni. A Coronatio mikor leend, igen bizonytalan. A bejövetel is olyan furesa volt, hogy az emberek állásokat csináltattak, az ablakokat drágán kiadták és végtére a bejövetel oly titkon volt, hogy senki semmit sem tudott róla. Én eleget tapasztalok és látok és nem bánom, hogy felmentem, ámbár a Gubernator semmit sem ad. Ismét újra kell recurálnom (?) a Guberniumhoz, ha nem leend semmi szándékomból, Zalában visszahúzódva a világtól fogom tölteni napjaimat. A magyarok Istene áldja meg Tisztelendő Urat és adja, hogy ép egészségben élje napjait ama áldott Szentmártonban és emlékezzen meg hű tisztelőjéről

Pozsony, szept. 19. 830.

Móricról.

II.

Vajha teljesíthetném Főtisztelendő Úr kívánságát, mely hasonlókép az én kívánságom is, t. i., hogy tovább is írhatnék Pozsonyból. Reménységem, hogy egész országgyűlés alatt itt maradhatok, füstbe ment, mert a kormányzó se szállást, se élelmet nem adott, már pedig ez Pozsonyban mostanában sokba kerül, és így jobbnak vélem lenni novemberig (9 sor hézag a levélben.) Főrendeink és követeink többnyire hosszú magyar ruhában voltak és egészen a régi formára kizsinorozva, egyszínű magyar ruhát ritkaság volt látni. Herceg Eszterházy ruhája legtöbbet ért, mivel egészen gyöngyvel és drágakövekkel volt kirakva. B. Orczy legrégibb formára volt öltözve.

Huszárjának csákójából földig lógott egy felette szépen kihímzett szíj, ami igen csinosan állott. Gróf Sándor, ama híres lovas vezette a rendek, paripája sohasem lépett, hanem ugrált. A király, mivel kistemetű és gyenge, mint egy gyermek tűnt ki a többiek közül és igen remegett. Estve a város ki volt világítva. Primásnak külső lakása legszebb volt. — Coronáció után tartatott kerületi ülés, melyben a magyar nyelv állapota és pallerozása módjai hoztattak elő, mondhatom sok igen bölcsen beszélt. Posega vármegye erősen ellene szegezte magát a magyar nyelv ellen. Nagy Pál igen helyesen letorkolta: „Ezen állítása Posega vármegye követjének jó lett volna József császár idejében, — de úgye nem szólt akkor Posega vármegye követje, midőn József császár a német nyelvet erőszakosan hozta be országba, akkor nagyot hallgatott.“ A követ mindjárt leült és többet nem szólt. A nunciumok ez előtt deákul irattak a főrendekhez, mostanában magyar nyelven. Az utolsó rezolúciónk meglehetősen, — olyikba eleget tesz az kívánságnak, olyikba nem. Az emlék pénzek igen csinosak, egyfelül Ferenc és Ferdinánd képe, ezen körül írással „Franciscus et per eum Ferdinandus“, másfelül a korona. Valóban sajnálva olvastam Főtisztelendő Úrnak első sorait, melyben atyja halálát tudtomra adja. A szelencét elküldöm, vegye háladatosságom és tiszteletem jeléül. Alsó Lendvára kérem intézni levelét és tovább is oly bátor leendek Tisztelendő Úrnak írni. Bonifaciusnak mindent megmondtam. Éjjel írom, azért oly rút levelem. Éljen boldogul édes Főtisztelendő Úr és szeresse holtig hű tisztelőjét

Móricot.

Pozsony, szept. 30. 830.

III.

Osztterhueber Móric T. Guzmics Izidornak szíves üdvözlését.

Sokszor ismételt nagybecsű levelének olvasásából eredő örömet kifejezni képes nem lévén gyenge tollam, elég legyen mondanom azt, hogy semmi sem szülhet egy számkivetettnak nagyobb örömet, mintha honjában levő jóakarójától, barátjától és kedveseitől hírt vehet. Számkivetésnek nevezem itt létemet, noha hazámban vagyok, mert mindenféle ajkú és különös szokású emberek között, távol a jószívű magyaroktól, megfosztatva a magyar könyvek olvasásában helyheztetett legfőbb gyönyörűségemtől. Hazám részéről meredek és kopár sziklák által, délről a mindég habzó tengertől bészaratva szemlélem magamat, de mit busulok? Hiszen nemcsak magam szenvedek — et gaudium est miseris socios habuisse malorum. — Legforróbb részvétellel olvasta az egész kormány a magyar tudós társaság nagyérdemű tagjainak neveit — végre mégis felderült az ég a magyar litteraturára nézve, dicsőségesen uralkodó fejedelmünk alatt, — most remélhetjük honi édes nyelvünk virágzását, mellyel hazánk virágzása és boldogsága szorosán össze vagy on kapcsolva — és nem is hiszem — hogy találkozónék magyar (egyen kívül), ki ezen felállítandó nagyreménységű intézetnek ne örülnék. Ezen egyetlen egy magyar Kovács Pál, a pozsonyi deák ujság szerkesztője, ki nem szégyenlett, önhasznától indítván, a horvátországi iskolai főigazgatást megkérni, hogy a diáknak kimulását félteni méltan lehessen, az ifjúságot a deák ujság hordására kényszerítse, az említett igazgatás hivatalos levele által valóban fel is szólította az ifjúságot. Feltettem magamban, hogy Kovács Pál uramnak felszólítását észrevételeimmel együtt közleni fogom a Tud. Gyűjt. — de felhagytam szándékommal, míg helybenhagyását nem veendem. A halhatatlan nevű Kisfaludynk kimulása nem kevés szomorúságot okozott mindnyá-

junknak, kimult ugyan és elhagyott bennünk, de élni fog neve, míg magyar él, — non cum corpore extinguntur magnae animae. En az anyai nyelvet szorgalmasan tanulom és tanítom is, — Révayt és Verseghyt most forgattam — és fontolgattam mindeniknek állításait, de csakugyan igaza van Révaynak, kinek ezután még hívebb követője leendek. Néhány előkelő asszonyok és urak hazai nyelvünket tanulni akarván és Császár Ferinek már nem lévén szabad órája, én vállaltam magamra a tanítást és mondhatom, minden tanítványaim jó előmenetelt tesznek. Rövid idő múlva küldeni fogok T. úrnak egy vígjátékot, mely már a Fiumei múzsa szüleményje, elolvasás és javítás végett. Égek a kívánságtól Athenaeumot mennél előbb olvashatni, legbiztosabban a postán (diligence) fogom megkapni és szívesen fizetek egy-két forintot, csak legyen olvasni való magyar könyvem, kérem alázatosan, méltóztasson egyúttal az idei Aurorát, egy szerzetbeli schematismust és más új magyar könyveket küldeni, — az árakat köszönettel meg fogom küldeni. Kimondhatatlan szerencsémrel tartanám, ha a Magyar Társaság levelező tagja lehetnék, ez egyetlen egy kívánságom, megvallo, hogy még eddig nincsenek érdemeim, de fogok idővel szerezni és teljes erőmtől iparkodni tisztelni megfélelni, — kedvező körülállás rám nézve az is, hogy itt senki sincs, ki a magyar nyelvvel és litteraturával annyira foglalatostkodnék, mint én és, hogy a magyar tenger melléken is szükséges egy levelező tag, én valóban legnagyobb hálával viseltetnék T. úr eránt, kinek egyedül ezen szerencsét köszönhetném, mely előmenetelre nézve is felette nagy hasznú volna. A Mélt. Főapátnak alázatosan csókolom kezeit, magamat kegyelmébe ajánlván. Örömmel olvastuk az ujságban érdemeinek jutalmát.

En egészséges vagyok, vigyázzván magamra, semmiben sem exce-dálok. Midőn a Tisztelendő Úrtól bocsánatot kérek, hogy oly rútul írtam, — hivatalos foglalatosságom mostanában kevés időt engedtek a levélírára. Minden jókat a jövő új esztendőre tiszta hálados szívből kívánván Tisztelendő Úrnak és magamat tovább is tapasztalt jószívűségébe ajánlván. Feleletét várva várom, a könyvekkel együtt.

Fiume, dec. 31. nap 1830.

Gróf Dessewffy József levelei Guzmics Izidorhoz.

Gróf Dessewffy József (1772—1843.) Kazinczy korában irodalmi tekintély volt, kinek véleménye emelt és porbasújtott írókat. Nevéhez heves viták fűződnek: így a Conversations-Lexikonpör, amelyben Döbrenteit védte Bajza támadásai ellen. Ugyancsak heves vitát folytatott gróf Széchenyi Istvánnal, kinek haladó elveit a konzervatív főúr álláspontjából taglalta. Irodalmi tevékenységet is fejtett ki, bár költeményei jelentéktelenek. Legnevezetesebb, mint levélíró. Leveleiben véleményt mondott különféle irodalmi kérdésekről: lelkes védője volt Csokonai emlékezetének, nemkülönben hathatósan segítette Kazinczyt s annak halála után családját. Az itt közölt levelek érdekes bepillantást engednek a konzervatív főúr lelki világába. Meglehető határozottsággal, szinte ellentmondást nem tűrő biztonsággal ítélkezik irodalmi kérdésekben. Guzmics Izidorhoz is meleg irodalmi barátság fűzte, amelynek emlékezetét őrzik Guzmics Izidorhoz intézett levelei.

Dessewffy József gróf első levelében először is megköszöni Guzmicsnak, a tisztelete jeléül megküldött Theokritos idilljeinek fordításait, és ezt az alkalmat felhasználja arra, hogy prozódai kérdésekben véleményt nyilvánítson. Legérdekesebb része levelének, amelyben Kazinczy Izéhez című epigram-

máját
czy ki
értése

volt l
képp
sorba
volna
zsef
való
tatja
jelen
len s

érzék
hideg
legúj
bátor
nem
ki há
tesz
neme
mély
hálá
nait
vait
kedr

De a
avva
fest.

csill

máját veszi kritika alá. Természetesen elsősorban őt az érdekli, hogy Kazinczy ki ellen írta a nevezett epigrammát. A levél ezen részének könnyebb megértése végett itt leközöljük ezt a sokat emlegetett epigrammát.

Izéhez.

„Poeta vagy historicus
Mi vagy nagyobb? biz én nem értem.
Oh, hogyha én exotericus,
Itt, mint sok másban, practicus.
Historico-poeticus
Illustritásod meg nem sértem
Fejtsd meg magad, mely félen vagy,
Kettőben az nehézke, nagy?
Silány versed beszédi fagy,
Sem sirnom nem hagy, sem nevetnem.
De fáznom, izzadoznom hagy.
A másik munka hagy nevetnem,
S nem sokkal többet mint nevetnem.
Már ért az exotericus:
Historizáns poeta vagy
S poetizáns historicus.“

Gróf Dessewffy Józsefet bántotta ez az epigramma, hisz őnéki nem is volt kedvelt szavajárása az Izé. Érdekelte az a kérdés, hogy ki is tulajdonképpen az Izé, aki költőnek történetíró, történetírónak pedig költő. Ő elsősorban önmagára gondolt ebben a csípős támadásban, de éppúgy bántotta volna őt az is, ha Kazinczy akár gróf Teleky Lászlót, akár gróf Teleky Józsefet akarta volna kigúnyolni. De Kazinczynak ez a csipkelődése a köztük való nemes barátságot nem zavarta meg, hisz éppen ebben a levélben méltatja Dessewffy József kortárstól feltűnő éleslátással Kazinczy pályájának jelentőségét. „Kazinczy mintegy meglendítette a magyar literaturát, véghetetlen sokkal tartozunk neki, neve halhatatlan lesz a maradéknál.“ (I. levél.)

A második levélnek újra vezető gondolata az Izé per. Dessewffy József érzékeny lelkének rosszul esett, hogy épp Kazinczy, kit ő annyira becsült, elhidegedett tőle. De megnyugvással veszi tudomásul, hogy Kazinczy barátja legújabb vallomása szerint gróf Gvadány az Izé. „Jól van, legyen úgy, legbátorságosabb, a holtakat lövöldözni, mert ezek sem nem értik, sem vissza nem nyilazhatnak senkit. Senkisem fogja Kazinczynak azt a kérdést tenni, ki hát az az Izé, mert bizony mindegy akárki legyen és mikor rossz lövést tesz valaki, legjobb azt mondani, hogy a kimérára célozott.“ Levele végén nemes, tanujelét adja finom lelkének: „Higyje el Kazinczy, hogy valamint mélyen érzem szívemben a magam nyomorúságai mellett az övét és hazám hálátlanságát érdemei eránt, úgy ha túlélni találnám szintúgy, mint Csokonait védeni fognám, ha valaki némely részleghajló túlságai miatt még a hamvait is megüledő dicsőséget sírjárul felette súlyos ostonnal elkergetni törekednék.“ II. levél.)

A harmadik levélben még mindég kísért az Izéhez epigramma izgalma. De a béke biztosítása végett Dessewffy tovább nem feszegeti a dolgot. Hanem avval a megható képpel fejezi be levelét, amelyet a lángész szomorú sorsáról fest. Milton és Tasso mellett szomorúan látja Kazinczy hasonló sorsát.

„A szárnyas pegazus nem igásló, a földet megveti, egeknek tart s a csillagok aetherében repül, egynéhány százforintot összevegyűjtögettek már

itten számára, mivel mind felesége, mind gyermekei a legnagyobb szükségben szenvednek, őt lelke munkálkodásai tartják fel.“ Ez a komor egykorú levél, amely egy 1830-ik márciusi éjjelen íródott, szomorúan mutatja meg a magyar írók martir sorsát. (III. levél.)

A negyedik levél, amelyet Dessewffy József gróf a „Méltóságos grófnéhoz, Kegyes Asszonyához“ intézett, mutatja, hogy a lelkes gróf, mily szeretettel gondozta annak a Kazinczynak az emlékét, akihez őt hosszú irodalmi barátság fűzte, és ezt az Izéhez című epigramma csak pillanatnyilag zavart meg. A levelek szép dokumentumai a magyar irodalomért lelkesedő, a magyar írókat támogató gróf tiszta lelkének.

I.

Főtisztelendő Professor Úr!

Vevém magyarul Theokritot, nem különben becses levelét Tisztelendő Professor Úrnak, mellyel ajándékát, még becsesebbé tenni méltóztatott.

Megküldöm Dulháznak az őtet illető példányt. Nagyon örvendek egyetértésünkön a magyar prozódia felett.

Nem tudom miért sértegetett engem Papp Ignác, oly vékony okokkal támogatván véleményét, talán kevesebb kellene bosszankodnunk azokra, kik velünk egyet nem értenek. Én azt, amit a Tisztelendő Professor Úr az *a* izécskére nézve emleget, már régen vitatom, csak az közöttünk a különbség, hogy én, mikor rövid az *a*, vagy a holdatskát kihagyni javallottam, vagy, ha a kihagyó jelet tetszik megtartani, a hosszúnak akart á mellé megfordított holdatskát tétetni kívánam, de a Főtisztelendő Professor Úr javallatja sokkal egyszerűbb és sokkal természetesebb, mert egyéb közös mértékű szóttagok közösségét se jegyezzük ki valamely külön jeggyel. Azonban a *h* betűt nem tartom szusznak, vagy lehelletnek a magyar nyelvben, egy szót se tudok nyelvünkben, melybe a *h*-nak nem kellene hallatszania. A francia így ír l'homme, ejti l'omme, a hangokat pedig a fül, nem a szem számára kell mérni, de azért nem bosszant engem ez a véleményi különbözés és nem apasztja semmi módon is azon szíves tiszteletet, mellyel a Tisztelendő Professor Úr eránt viseltetem. Á betű kiszöktetések eránt úgy vélekedem, hogy helyök vagyon, mikor két, egyformán hangzó, akár consonáns, akár vocális kerül egymás mellé, mert ezt az euphonia látszaték parancsolni, mely minden nemzetnél győzött végtén az Etimológián, valamikor képzeletességének összeütközésbe jöve. Az is fáj ajkaimnak és füleimnek, midőn *m* helyett *n*-t teszünk a *b* eleibe, mert *m b* is ugyan nem könnyű kimondása, de mégis könnyebb az *n b*-nél akár a szó végén, akár közepén.

Haladunk drága, kedves Professor Úr és azt azon tiszta fejeknek köszönhetjük, melyek a Professor Úréhoz hasonlítanak. Csak a maga elbizottságból akarnának valamivel jobban kitisztulni némely fiatalabb írók. Kár, hogy Kazinczy barátunk nem ad nekik mindig jó példát, tavaly Izé urat támadtta meg, talán nem igen izletesen, noha Schedel csudálta az epigrammát, az a Schedel, aki a külföldiek számára írt német, magyar könyveiben sok helyütt korához nem igen illő gőgöt árult el; de a gőg minden korban veszedelmes s még a paradicsom korában is az volt. Ki az az Izé, senki sem tudja. Ha gróf Teleky László, nem illik holtakra purgomákat írni, ha gróf Teleky József, a pataki kurátor és minapi előlülönk még kevésbé helyén van az epigramma, ha én vagyok az az Izé, úgy maga magát pofozza Kazinczy barátom és nem csupán a barátságot, mert ugyan hogy és hányszor dicsért meg érdemem felett és hányszor tapsolt a kögyűléseken, elmondott hossza-

sabb beszédeimre, azonban tudja az egész ország, hogy izé nélkül is tudok beszélni az országgyűléseken; de ez csupán engemet illet, s így, ha mulattatja régi barátunkat, nem, hogy bosszankodnám, sőt még örvendek rajta. De már minek felásni az ezidei Aurorában Csokonai hamvait, csak a farkasok és a varjuk keresgetik fel a holttesteket, — nagy geniusz hatalmaskodott Csokonáinkban. Schlözer keveset tartott a magyar fejekről, míg egy néhány darab-jait Vitéznek le nem fordították előtte.

Azután micsoda mustrálgatások az efélék, patika-szag babér, hiszen babér jó és szépen hangzó magyar szó. Kazinczy mintegy meglendítette a magyar literaturát, véghetetlen sokkal tartozunk neki, neve halhatatlan lesz a maradéknál, de mivel a reformátornak reformációit mindig túl viszik tanítványai, úgy mint egy jó lovastól, azt vártuk volna Kazinczytól, hogy a pályakörre eresztett és hajtott lovakat egyszersmind fékezze valamennyire. Az ideámat elfogadni vonogatta magát Vörösmarty, a kassai censor pedig teljességgel nem akart neki helyet adni a Minervában, félt talán, nehogy a két istenasszony egymás mellett meg ne férjen. Ha még a napban is homály pecsétet látunk, mit csudálkozunk azokon a felvilágosodás századjában; hány beteg van, kinek az orvos megtiltja a sopánkodásokat.

A kassai censor azt vélé, hogy ártalmasok, ha nem nekem is, legalább a hazának, hol és honnan vette ezt, nem gyaníthatom; de hiszen nem lehet, s nem szokták mindennek okát kitalálni, mert ha azt tudnák, nem tartatnék oly szükségessé a censura.

Engedelmet kérek hosszas papolásomért, tessék engem gyakrabban leveleivel megtisztelni, örömet hoznak azok és vigasztalást, mely nélkül gyakrabban szűkölködöm.

Ajánlom magamat a Tisztelendő Professzor Úr szívésségébe és kedvzéseibe, maradván megkülönböztetett tisztelettel

Tisztelendő Professzor Úrnak

Pesten, március 10-én 829.

alázatos szolgálja

gróf Dessewffy József.

II.

Főtisztelendő Úr!

Mivel Kazinczy levelét méltóztatik velem közleni, közlöm én is azt, melyet ő német nyelven sógorasszonyának írt. Közöltetvén velem ezen levél, franciául válaszolék a grófnénak. Ki tetszik ebből az egész dolog, mint veleje, mint bibéje.

Három elsőrangú költőinkhez intézett darabom egy kis lecke minden marakodóinkhoz, kik nem bírnak elegendő finom érzéssel, a csipkedés és marás határainak megkülönböztetésére. Toldy egyébiránt nem érdemhijjános munkájában Vörösmarty felett (kivált, ha a magyar szókat nem oly sűrűen rakja össze, németesen) ...helyel-hellyel leckézi az epikust és némelykor úgy, mint azoknak szorultabb elméje szokta, kik a tágasabb határuaknak magosságát rövid látásokkal fel nem érik. Dúserű, már porrá mállott költőnk ellen, a Muzarionban mértéken túl kipattant kitöréseit Kazinczynknak el nem szívelhettem és védelemre indulék: nem az ízetlen epigramma, hát az Izé ellen gerjesztett fel engem, amint Kazinczy gondolja. Ha tudná, hogy egy levelét olvastam, melyben Izé epigrammáját gróf Teleky ellen intézettnek vallja, úgy nem írta volna, akár német, akár magyar levelét, sem nem gyanítaná.

hamis okát bosszankodásomnak. Amit mentségére elő hord, még akkor sem igen nyomhatja, ha Izéjét magamra irányozva gondolnám, vagy ha az megbántott volna is, mert mind én írtam mellesleg történetbeli a Bártfai levelekben, mind pedig gróf Teleky László írt ki nem nyomtatott versezeteket. Egyet magam olvastam a paradicsomról, hozzám vala intézve és több sorok hordozák azon kis költeményben az életfája gyümölcseit. Mármint amint mondták nekem minapságban némelyek) Kazinczy barátom legújabb valása szerint gróf Gvadányi az Izé. Jól van, legyen úgy legbátorságosabb, a holtakat lövöldözni, mert ezek sem nem érzik, sem vissza nem nyilazhatnak senkit. Senkisé fogja Kazinczynak azt a kérdést tenni, ki hát az az Izé? mert bizony mindegy akárki legyen és mikor rossz lövést tesz valaki, legjobb azt mondani, hogy a Chimaerára célzott.

Az idezárt francia levelemből is láthatja Tisztelendőség, mint veszek minden bajaim mellett részt Kazinczyban.

Tudom én miért és mikor kezdett ő meghidegedni erántam. Szerencsétlen valék egykor nem csodálhatni gróf Majláth két német versezetét és bátorokodám azokat költeményesebbekké akarni tenni, fordításomban azolta neheztel ő rám. Azonban szép lehet az, amit én nem szépnek és galád, amit szépnek tartok.

„DENIQUE NON OMNES EADEM MIRANTUR AMANTQUE
CARMINE TU GAUDES? HIC DELECTATUR IAMBIS
ILLE BIONEIS SERMONIBUS ET SALE NIGRO
IRES MIHI CONVIVO PROPE DISSENTIRE VIDENTUR
POSCENTES VARIO MULTUM DIVERSA PALATO
QUID DEM? QUID NON DEM? RENUIS TU QUOD IUBET ALTER
QUOD PETIS ID SANE EST IN-VISUM ACIDUMQUE DUOBUS“

Horátz türelmesebb vala és nem haragvók meg talán, ha valaki nem bálványozta Várius görög verseit. A jó ízlés kíván meg leginkább az ízlés dolgában türelmet. Kazinczy oly ellensége lőn egyik barátjának másik barátja miatt, hogy a mult diéta közben leggyalázatosabb híreket terjesztene felőle a mi védelmünkön, még fanaticusnak is hirdetett — nem mondanám, ha bizonyosat nem tudnám.

Még egy más oknál fogva is felindult ellenem, de erről nem szólok, mert egy már elhamvadott emberről kellene beszélnem, ki nem pártfogolta úgy a közjót Zemplén vármegyében, mint Kazinczy őtet, de ez a pártfogolás becsületére válik barátunknak, mivel hálával tartozott néki, én azonban a közjóra való törekedést még a háladatosság virtusának is elébe teszem és így én feloldom Kazinczyt minden hálától, mellyel magát magam iránt lekötelve mondja, anélkül, hogy én emlékezni tudjak valamiről, melyhez az ő kegyes szíve hálát kötni hajlandó.

Mindezekből világos lesz Tisztelendőség előtt, mi kevés oka van Kazinczynak neheztelésemről tartani. Epigrammát epigrammáért, tréfát tréfáért, szúrást szúrásért szabad viszonzni és cserélni. Ha néki szabad vala elhidegedni erántam, mert kedves íróját nem imádtam, miért vegye nekem rossz néven, ha azt védem, kiben minden botlásai mellett nagy elmét és valódi költői eret láthatnám sejdíteni. Több igen tudós, igen jeles emberek is vannak pártomon, így hát nem vagyok magam. Én is látom ugyan a síklásokat, sed cur ego paucis offendar maculis, kivált, hol annyi a jeles?

Mustrálgassuk ki tündöklő embereinket és kíváló munkáikat, főképp míg élnek, hogy el ne bízzák magokat; de legyünk engedelkenyebbek az elhúnytak eránt és ha soraikat forgatjuk, forgassuk tartalékkal, mert már

maga az idő bizonyos innepes tisztelettel környékezi hamvainkat. Nem lehet Csokonairól azt mondani „bis terve bonus“, hanem meg kell fordítani és azt mondani „bis terve malus.“ Nem lehet megfelejtkezni az időről, mikor? hol élt? járt, kélt? élete környüllalásait kell gondolóra venni, olvasóinak és hallgatóinak akkori állását, a nemeket, melyekben gyakorolta magát. Iudicis officium est, ut res, ita tempora rerum quaerere.

Végzem, hogy higgye el Kazinczy, hogy valamint mélyen érzem szívemben a magam nyomorúságai mellett az övéit és hazám hálátlanságát érdemei eránt, úgy, ha túlélni találnám, szintúgy mint Csokonait, védeni fogom, ha valaki némely részrehajlós túlságai miatt, még a hamvait is megüldendő dicsőséget sírjául felette súlyos ostonnal elkergetni törekednék.

Ajánlom magam Tisztelendőséged szívességibe megkülönböztetett tisztelettel maradván a Főtisztelendő Úrnak

Szentmihályon, november 23-án 1829.

igen szíves szolgálja

gróf Dessewffy József.

III.

Főtisztelendő Úr!

Minden gyanú, mely valamely barátot igazol, tiszteletes, én hát nem ereszkedem tovább a dolog feszegetésével, s mind kívánom, mind hiszem, hogy K. nem tevő T.-it tréfálkozásának tárgyává, kérdezhetném ugyan, ki vala hát célja az epigramma fullánkjának, mert még a méh se szúrja a levegőt. Azonban ebbe sem ereszkedem. K. leveléből, melyet én velem közleni méltóztatott, látom, hogy gyanakodik, hallottam pedig azolta, hogy Döbrentey barátomra, már ebben bizony tévelyeg, mert ez vala legelső, ki hitetlennek állította az epigrammának rám célzását és még az sem volt előtte elegendő ok, hogy Schedel azt írja, vakaródzék, kinek visket. K. barátunknak kevésbé kellene a mendé mondák után indulni, minek gyarapítani s halmozni a kedvetlen érzeményeket? hiszen csoportra gyűlnek bajai, melyek alatt nyög érdeme, azonban ez nem ujság, más nemzetek literaturájában is tudjuk, mint élte végső napjait Milton, s mint holt meg Tasso. A szárnyas pegazus nem igásló, a földet megveti, egeknek tart, s a csillagok aetheriben repül, egy néhány száz forintot összevgyűjtöttek már itten számára, mivel mind felesége, mind gyermekei a legnagyobb szükségben szenvednek, őt lelke, munkálkodásai tartják fel és ez nagy szerencse, akár filozófiának, akármi másnak nevezzük, mindég nagyság vagyon a csendes türésben és több erő, mint a nyughatatlan hánkolódásban, mert nem mi hajtjuk a sorsot, hanem ő minket.

Többet írnék Tisztelendőségednek, de az idő már két órával haladta meg az éjjelt, ezeken, meg ezeken nyugszanak már Morpheus karjai között, vagy pedig hol édest, hol rettegetőt álmodoznak, engem is hi már a nyugalom, melyet szívesen halasztatna velem a Tisztelendő Úrral való társalkodás, kedvessége, ha számos foglalatosságaim nem ragadják el tőlem a mult éjszakát is, kényszerítenem kell magam hát nyugvásra, ne hogy nappal lankadság fogjon el, végzem annak okáért a legszívesebb tisztelettel ezen leveletem, maradván szünet nélkül megkülönböztetett tisztelettel a Főtisztelendő Úrnak

Pesten, 10. Martii 830.

alázatos szolgálja

gróf Dessewffy József.

*Méltóságos Grófné,
Kegyess Asszonyom!*

Eddig hiszem véve Nagyságod feleségem levelét, melyben javallom a Nagyságodtól magától bényújtandó kérés levelet az Akadémiához: Tessék azt hát nekem elküldeni. Teleky a minap meglátogata. Megírt mindent Nagyságodnak feleségem. Ami Guzmics levelét illeti, melyet itt visszamellékelek, jól fogja tenni az a tiszteletreméltó barát, ha ő adja az életírást. Kis szuprintendens az akadémiai gyűlésben a szokott dicséretírást elkészítheti és felolvashatja: úgy két jó barát közt meg lesz osztva a tiszteletadás szíveletes tisztje, mely mind a kettő előtt kedves lesz és az elhunyt hamvait vigasztalni fogja, a közönségnek, valamint Nagyságodnak és kedves magzatjainak meglegedésére. Jók Guzmicsnak javallatjai, hogy is lehetnének vagy rossz, vagy kétségesek annyi évek keresztül meghittten lefolyt szíves barátság után? Mikor lesz az akadémiai gyűlés? nem tudom, de nem mulatom el Nagyságodnak megírni, mielőtt tudtomra lesz: addig is fogadja el Nagyságod különös tisztelem kinyilatkoztatásait, melyeknél fogva magamat tapasztalt kegyességébe ajánlván, szünet nélkül maradok,

Szentmihályt, nov. 21-dikén 1831.

Méltóságos Grófné Asszonyomnak

alázatos szolgája
gróf Dessewffy József.

Szemere Pál levele Guzmics Izidorhoz.

Szemere Pál, szemerei de genere Huba (1785—1861.) lelkes munkása volt irodalmunknak. Emlékezetét ma már ugyan csak az iskolai tankönyvek őrzik (Pesti triász, Kölcsey Ferenczel együtt írt Felelet a Mondolatra, és Körner Zrinyijének fordítása). A nyelvújításban Kazinczy elveinek lelkes híve volt és több szóalkotása még ma is használatban maradt. (Ábránd, elnök, eszmény, regény, kedély, színész, szobrász stb.) A fiatal írói nemzedék, elsősorban Bajza József erősen támadta. Így személye heves irodalmi vitáknak volt központja. Az alább közölt különcködő stílusú levelében is Bajzáról szokatlan módon emlékezik meg. A levélnek első része Kazinczy Magyarországi utak című művére vonatkozik, amelyben a hetedik fejezetben (Pannonhalma, Esztergom, Vác 1831) ír Horváth Endréről. „Sokat szenvedt lábaira és baját neveli testessége. Ritkán lobban dévajságra, vagy csak erővel.” Általában véve Kazinczy fent idézett műve, egy-két érzékenységet megsértett, amelyet Szemere Pál, de később maga Kazinczy is magyarázó szavakkal mentegetett.

Pesten, május 12-én.

Szemere Guzmicshoz.

A pannonhalmi utat úgy fogadád, amint képzelém, noha kevésbé ugyabbacskán. Hitttem baráti szíved felől, hogy ami Endréről nem mondva van, hanem ami elhallgatva nincs, zavarodásba ejtend s teljesen érteni nem fogod, s rettegtetém ezzel Kazinczyt is: de, hogy azon fenn akadhass, ami benned az egyházit sötétisztában ugyan, de gyönyörűen festi, nem hittem és nem hihetem. Egyébiránt most, most midőn e sorokat írom, maga K. is válaszol s magyarázatom szükségtelen.

Társaságoskodásunk, tudóskodásunk, napról-napra vesztik előttem kedvességöket. Azok az extrahálgatások! Nem volna e használatosabb, mind

szubjektive, mind objektive, ha minden társ inkább önmagával, mint másokkal foglalatostkodnék. De minket a sok tanácsoló rontand el és a hamarkodás. Mindent akardogálunk, s mindent egyszerre. Az idő fog rajtunk bosszút állani előbb, vagy utóbb, s minden bosszúállások közt ez a legkegyetlenebb.

Ami a Bajzaistákon történt, talán nekem fog tulajdoníttani. Legalább Hypercritikusaink aligha e hitben nincsenek. Én hozám-e K.-t e gondolatra, nem emlékezem: s nem merném tagadni, vagy állítani, igen, hogy javalám. Ideje volt, hogy a poroszló is megkapja a magáét. Barátom rettenetes előttem a Schadenfreude ideája. Én sem az ideát, sem a szót nem fogtam volna soha feltalálhatni: de midőn a gonoszság, kiváltképpen pedig a koronát és királyi pálcát bitangoló gonoszság lakol, kötelesség örvidenünk.

*

Befejezésül álljon itt Guzmics Izidor életrajza.

Guzmics Izidor László (1776—1839.) benedekrendi szerzetes, később bakonybéli apát, a reformkornak egyik legértékesebb munkása. Neve ugyan feledésbe merült kortársainak (Kazinczy, Kisfaludy K. Vörösmarty M. stb.) ragyogó neve mellett, de a lelkes, esztétalelkű bencés író megérdemli, hogy emlékeztet a jelenvaló sorokban felújítsuk.

Irodalmunk legmozgalmasabb korszakában élt, amikor is nagy harcok lobogtak fel magyarságunkért, nyelvünkért. A dicsőséges kornak szellemi vezére Kazinczy Ferenc volt, akinek hatása, szelleme ott munkál a korabeli tollforgatók írásában. Guzmics Izidor sem vonhatta ki magát a korszak iránító hatása, sem Kazinczy csodálatos egyénisége alól: egész pályája érdekes és szép példa erre, hogy egy reformkorszakbeli lelkes honfi, litterator, hogyan teljesítette kötelességét hazája és anyanyelve iránt. A teremtkö geníusok mellett minden tiszteletünket, becsülésünket megérdemli Guzmics Izidor is. A kor alakító, ösztönző ereje, szépen megfigyelhető e kisebb jelentőségű író munkásságában és nemkülönben a korszakot iránító nagy egyéniségek értékét jobban és biztosabban mérhetjük le, ha megvizsgáljuk, hogy milyen hatást, akaratot, bűzgalmat, tiszteletet keltettek maguk körül.

A korszak Guzmics Izidort izzó magyar hazafiasságra tüzelte: ő az, ki ifjúi hévvel alapította meg a papnövendékek között a Magyar Társaságot. Levelezéseiben nagy buzgalommal lelkesíti a magyar nyelv ügyében és figyelemmel kíséri a magyar nyelv érdekében vívott harc minden megnyilvánulását. Általában korának igazi fia lévén, munkásságából a reformkorabeli legszebb embertípus körvonalaí bontakoznak ki. Először is buzgó forgatója a tollnak: Megindítója és jóformán egészen maga írja az Egyházi Tár c. folyóiratot s evvel a vallásos eszmék, az apologetikai íratok megtalálták a nyilvánossághoz vezető utat.

De nemcsak az apologetikai irodalmat népszerűsítette hazánkban, hanem a tudományos irodalom mellett a költészetet is művelte. Az ő korának embertípusa az esztétalelkű ember volt. Ahogy ma a modern embertípus motorbiciklin száguld, hanghullámokat fog az aetherből, úgy az ő korának modern embere verselő hajlamával, a költemények szeretetével tünt ki. A versírókat meleg lelkesedéssel ünnepelték, fáklyás zenével tisztelték meg őket ebben a korban. S egy-egy szebb vers megjelenése olyan esemény volt, mint akár ma egy football-mérkőzés. A szebb verseket lemásolták albumjaikba, társas összejöveteleken szavalták, s a spinét mellett énekelgették. A kis gyermek legnagyobb becsvágya volt — ezt ugyan elősegítette az iskola is sok-sok vers pályázatával, verstéma feladataival —, hogy verset tudjon írni.

Guzmics Izidor is, bár költői ihlete fogyatékos volt, tiszteletreméltó bűzgalommal írta verseit. Kazinczy módjára írt szonetteket, szerelmi költeményeket, dalt, epigrammát, azonban sem a kifejezés, sem a verselés művészetével nem rendelkezett. Így neve nem is maradt nyomós irodalmunkban, de sok-sok verse méltóan őrzi a reformkorabeli embertípus nemes lelkületének drága emlékezetét.

Írói működésénél nevezetesebb és marandandóbb értékű közéleti szereplése. Dunántúl ő töltötte be Kazinczy hivatását. Eleinte Pannonhalmáról — melyet Széphalom mintájára ő nevezett először így — irányította irodalmi életünket, később Bakonybélből. Korának majd minden írójával levelezésben állott és nem egy fontos kérdésben hallatta szavát. Kedves egyénisége, mintegy kijelölte arra a hivatásra: s nem egy félreértést íróink között ő simított el békétszerető lelkével. Sok-sok levelet írt és kapott — akár Kazinczy — s az a levélgyűjtemény érdekes adalék lenne a reformkorszak szellemi életéhez.

Kazinczy Ferencsel 1822—1831. között folytatott levelezését Gulyás Elek adta ki 1860-ban, de levelezésének nagyobb része ma is kiadatlan. Hátramaradt nagyterjedelmű levelezésének azt a részét, amely irodalomtörténeti fontosságú, ezúttal közöltük. Sajnos, csak Guzmics Izidorhoz írt levelek vannak birtokunkban, Guzmics Izidor válaszhalmái valahol lappanganak: de így ez a csonkagyűjtemény is méltóképpen megvilágítja Guzmics Izidor irodalomtörténeti jelentőségét és a reformkorabeli embertípus szellemi világát.

reméltó
i költe-
s művé-
nkban,
lelküle-

közéleti
almáról
rodalmi
ezésben
e, mint-
híttott el
— s az
letéhez.
Gulyás
adatlan.
dalom-
hoz írt
ganak:
Izidor
világát.

